

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ВОЛИНСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ІМЕНІ ЛЕСІ УКРАЇНКИ

Кафедра історії України та археології

На правах рукопису

ЮРИСТА МАР'ЯНА ОЛЕКСАНДРІВНА
РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ
СУПРОВІД

Спеціальність: 014 Середня освіта (Історія та громадянська освіта)

Освітньо-професійна програма «Середня освіта. Історія, правознавство»

Робота на здобуття освітнього ступеня «Магістр»

Науковий керівник:

ПОНЕДЄЛЬНИК ЛАРИСА АНАТОЛІВНА,

кандидат історичних наук, доцент

РЕКОМЕНДОВАНО ДО ЗАХИСТУ

Протокол № _____

засідання кафедри історії України та археології

від _____ 2024 р.

Завідувач кафедри

(_____) Баран В.К.

ЛУЦЬК-2024

АНОТАЦІЯ

Юриста М. РОСІЙСЬКА АГРЕСІЯ ПРОТИ УКРАЇНИ ТА ЇЇ ІНФОРМАЦІЙНИЙ СУПРОВІД.

Актуальність теми «Російська агресія проти України та її інформаційний супровід» зумовлена необхідністю кращого розуміння механізмів сучасних конфліктів, зокрема, в умовах гібридної війни та інформаційних маніпуляцій. Агресія Росії проти України, яка почалася в 2014 році, та її інтенсивний інформаційний супровід стали важливими елементами сучасного міжнародного політичного процесу, що суттєво змінили геополітичну ситуацію в Європі та світі. Особливо вагомим фактором є вивчення того, як інформаційні технології і пропаганда використовуються для виправдання агресії, маніпулювання громадською думкою та впливу на міжнародні відносини.

Робота зосереджена на аналізі основних етапів російської агресії проти України та характеристики ключових інформаційних стратегій, які супроводжували цей конфлікт. Вивчення причин та наслідків цих подій дозволяє краще зрозуміти не тільки військові, але й психологічні, політичні та інформаційні механізми, що застосовуються в сучасних війнах. Дослідження цієї теми є актуальним як для вивчення зовнішньої політики Росії, так і для аналізу новітніх методів ведення війни та їхнього впливу на міжнародний порядок.

Перспективи подальшого дослідження включають детальну оцінку стратегій інформаційної війни, зокрема у вимірі нових медіа та соціальних мереж, а також аналіз впливу російської агресії на міжнародні відносини, безпеку та гуманітарну ситуацію. Дослідження цієї проблеми сприятиме кращому розумінню ролі інформації в сучасних конфліктах і важливості інформаційної безпеки для національних держав.

Ключові слова: *російсько-українська війна, гібридна війна, маніпуляції, пропаганда.*

ABSTRACT

Yurysta M. Russian Aggression against Ukraine and Its Information Support. Manuscript.

The relevance of the topic «Russian Aggression against Ukraine and Its Information Support» is determined by the need for a better understanding of the mechanisms of modern conflicts, particularly in the context of hybrid warfare and information manipulation. The aggression of Russia against Ukraine, which began in 2014, and its intensive information support have become significant elements of the contemporary international political process, significantly altering the geopolitical situation in Europe and globally. An especially important factor is the study of how information technologies and propaganda are used to justify aggression, manipulate public opinion, and influence international relations.

The paper focuses on analyzing the main stages of Russian aggression against Ukraine and characterizing the key information strategies that accompanied this conflict. Examining the causes and consequences of these events allows for a deeper understanding not only of the military but also of the psychological, political, and informational mechanisms employed in modern warfare. This research is relevant for studying Russian foreign policy as well as analyzing new methods of warfare and their impact on the international order.

Further research prospects include a detailed assessment of information warfare strategies, particularly in the context of new media and social networks, as well as an analysis of the impact of Russian aggression on international relations, security, and the humanitarian situation. This study will contribute to a better understanding of the role of information in modern conflicts and the importance of information security for national states.

Keywords: *Russo-Ukrainian war, hybrid warfare, manipulation, propaganda.*

ЗМІСТ

ВСТУП	6
РОЗДІЛ 1. ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ	9
1.1. Історіографія дослідження.	9
1.2. Джерельна база дослідження.....	14
1.3. Методологія дослідження.....	18
РОЗДІЛ 2. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА. ПОНЯТТЯ. СУТНІСТЬ. ОСОБЛИВОСТІ	24
2.1. Історія виникнення поняття «інформаційна війна».	24
2.2. Основні форми, види та методи інформаційної війни.	30
РОЗДІЛ 3. ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ	35
3.1 Російська пропаганда як інструмент підбурювання війни і геноциду ...	35
3.2. Аналіз інформаційної війни між Російською Федерацією та Україною упродовж 2014–2022 рр. (Майдан, АТО).....	39
3.3. Інформаційна війна з початком повномаштабного вторгнення (лютий 2022–2024 року). Володимир Зеленський – основний об’єкт інформаційної війни.....	44
РОЗДІЛ 4. ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ НА ІНФОРМАЦІЙНОМУ ФРОНТІ	49
4.1 Висвітлення образу України в закордонному інформаційному просторі.....	49
4.2 Протидія України російським інформаційним впливам.	53
РОЗДІЛ 5. МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ	60
ВИСНОВКИ	71
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	75
ДОДАТКИ	83

ВСТУП

Актуальність теми. Російська агресія проти України та її інформаційний супровід залишаються однією з найбільш актуальних тем не лише для України, а й для міжнародного співтовариства. Ця проблема визначає сутність сучасного політичного, військового та інформаційного простору не лише в Україні, але й у багатьох країнах Європи та світу. Інформаційний фактор цієї агресії стає все більш важливим, оскільки вплив медіа та соціальних мереж на формування громадської думки та міжнародної реакції на події набуває все більшої сили. Актуальність цієї теми підкреслюється не лише конкретними подіями в Україні, але й загальними тенденціями в глобальній політиці, де військова агресія поєднується з інформаційними та дипломатичними маніпуляціями для досягнення політичних цілей. Поєднання військових та інформаційних загроз створює нові проблеми для забезпечення національної та міжнародної безпеки та вимагає комплексного та узгодженого підходу у протидії агресивним діям.

Мета роботи полягає в окресленні поняття «інформаційна війна», а також у вивченні і врахуванні у власній медіапрактиці російської інформаційної агресії проти України, зокрема, інформаційного супроводу російсько-української війни 2022–2024 років.

Реалізація поставленої мети зумовила вирішення наступних **завдань дослідження:**

- з'ясувати стан наукової розробки теми;
- охарактеризувати джерельну базу дослідження;
- розглянути методологічні основи дослідження інформаційної агресивної політики Росії проти України;
- проаналізувати поняття «інформаційна війна» та дослідити історію виникнення;
- сформулювати уявлення про основні форми, методи та види інформаційних війн;

- означити особливості російської пропаганди;
- виокремити характерні риси інформаційної війни Росії та України 2014–2022 рр.;
- вивчити специфіку інформаційної війни Росії та України з початку повномасштабного вторгнення РФ (2022–2023 рр.);
- дослідити особливості формування образу України у закордонних медіа;
- окреслити можливі перспективи протидії інформаційній війні з боку Росії в українському медіапросторі;
- розробити методичні рекомендації щодо викладання теми дослідження на уроках історії у закладах загальної середньої освіти.

Об’єктом дослідження є російсько-українська війна.

Предметом дослідження виступають форми та методи російської пропаганди та наслідки їх впливу на геополітичне становище України.

Хронологічні межі дослідження – 2014–2024 р.р.

Наукова новизна досліджуваної теми полягає у систематизації та комплексному аналізі теоретичного матеріалу щодо проблеми інформаційної агресії РФ проти України, а також у дослідженні сучасного стану та перспектив вирішення цієї проблеми не лише на національному, а й на міжнародному рівнях. Практичним компонентом дипломної роботи є адаптація теоретичного матеріалу до вивчення цієї теми на уроках історії у закладах загальної середньої освіти, передвищої та вищої освіти.

Практичне значення отриманих результатів дослідження полягає в тому, що його матеріали можуть бути використані у практичній роботі освітніх установ та організацій різних форм власності для подання у вигляді лекцій, повідомлень, вебінарів. Фактичний матеріал і висновки дослідження рекомендуються для застосування у навчальних закладах різних рівнів акредитації при вивченні студентами спеціальності 014.03 «Середня освіта (Історія)» таких дисциплін як «Методика викладання історії», «Шкільний курс історії», «Громадянська освіта» тощо.

Апробація результатів дослідження. Тему дослідження було апробовано при публікації наукової статті:

1. Юриста М. Інформаційна війна: методи та способи ведення. *Актуальні проблеми сучасної освіти та науки в контексті євроінтеграційного поступу*: матеріали X Міжнародної науково-практичної конференції (м. Луцьк, 23–24 травня 2024 року). 2024.

2. Юриста М. Передумови та причини розв’язання Росією інформаційної війни проти України. *Політологічні читання імені професора Богдана Яроша*: матеріали XII Всеукраїнської науково-практичної конференції (м. Луцьк, 30 березня 2023 року). 2023. С.305-308.

Структура роботи сформована таким чином: вступ, чотири розділи, десять підрозділів, висновки, список використаних джерел, додатки. Загальний обсяг дослідження 87 сторінок, із них основного тексту – 71 сторінка, список використаних джерел та літератури – 8 сторінок.

РОЗДІЛ 1

ІСТОРИОГРАФІЯ, ДЖЕРЕЛЬНА БАЗА ТА МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ

1.1. Історіографія дослідження

Вивчення теми російської інформаційної війни проти України у сучасній історіографії відображає важливі зміни в сприйнятті та аналізі міжнародних конфліктів та геополітичних процесів. Ця тема стала актуальною в контексті сучасних змін у світі, де інформаційні технології відіграють ключову роль у формуванні суспільної думки та міжнародних відносин.

Історіографія дослідження цієї теми розвивається динамічно, оскільки війна в інформаційному просторі та медійний вплив стали не менш важливими інструментами у геополітичних стратегіях країн, ніж військова сила чи економічний потенціал. Аналітики, соціологи, журналісти та історики активно досліджують методи та механізми, за допомогою яких ведуться інформаційні війни, а також їхні наслідки для політичної, соціальної та культурної сфер життя країн, що їх переживають.

В сучасній історіографії спостерігається зростаючий інтерес до аналізу впливу російської інформаційної війни на суспільство та політичну ситуацію в Україні, а також в інших країнах. Дослідження у цій області відкривають нові горизонти для розуміння сучасних міжнародних конфліктів та стратегій геополітичної взаємодії, а також сприяють розвитку критичного мислення та аналітичних навичок серед дослідників та студентів.

У роботі С. Ворончука «Образ України у ЗМІ Франції» [6] досліджено важливі аспекти формування іміджу України через призму масової інформації у Франції. Визначено ключові чинники, які впливають на тон публікацій про Україну та утворюють загальний враження про країну. Детально проаналізовано труднощі, з якими стикаються утворення позитивного образу України в мас-медіа Франції: мовні бар'єри, стереотипи та політичні колізії. Стаття включає огляд сучасних досліджень, що відображають сприйняття

України у французьких мас-медіа та їхнє впливове значення на формування образу країни в міжнародному вимірі.

У праці О. Горун «Протидія ворожій медіа-пропаганді в умовах правового режиму військового стану в Україні» [8] ретельно аналізується різноманітність загроз, які створює Російська Федерація у сфері інформаційної безпеки. Особлива увага приділяється механізмам, за якими функціонує російська пропаганда, що є ключовим елементом її інформаційної політики. В статті детально проаналізовані тематичні наративи, що просуваються проросійськими телеграм каналами, а також особливості риторики російських пропагандистів. Досвід держав Європейського Союзу та Сполучених Штатів Америки в боротьбі з російською пропагандою також вивчається і узагальнюється у статті. Досліджено мету та завдання пропагандистської діяльності РФ у відношенні до України, розкрито ідеологічні підґрунтя мотивації Росіян у війні проти України, а також особливості тактики інформаційного супроводу російських медіа. Надано узагальнення результатів роботи Служби безпеки України у сфері інформаційної безпеки та зазначено новели вітчизняного законодавства, спрямовані на протидію російській пропаганді, зокрема, анулювання ліцензій та скасування реєстрацій медіа, що мають зв'язки з Російською Федерацією.

С. Денисюк та О. Корнієнко у роботі «Імідж України у внутрішньо і геополітичних контекстах сучасності» [9] досліджують імідж України як країни у внутрішньому і геополітичному контекстах сучасності. Автори аналізують сприйняття України власним народом та зовнішнім світом, враховуючи політичні, економічні та соціокультурні фактори. Стаття розглядає вплив подій останніх років на імідж України та можливості покращення цього іміджу через дипломатію, економічні і культурні ініціативи. Окрім цього, в статті аналізується вплив геополітичного середовища на імідж країни, зокрема в контексті відносин з Росією, Європейським Союзом та іншими ключовими гравцями на міжнародній арені. Автори також досліджують роль медіа, соціальних мереж і міжнародних організацій у

формуванні іміджу України та розглядають стратегії, спрямовані на зміцнення позитивного сприйняття країни.

У науковому дослідженні О. Копан та В. Мельник «Інформаційно-психологічна війна як засіб маніпулювання людською свідомістю» [21] докладно розглядаються інформаційно-правові аспекти маніпулювання людською свідомістю через використання інформаційно-психологічного впливу. Автори аналізують різноманітні інструменти, які використовуються у веденні інформаційно-психологічних воєн та визначають основні методи та прийоми цього впливу. Крім того, у роботі досліджено можливі шляхи виходу зі стану інформаційно-психологічної війни, включаючи правові, етичні та психологічні аспекти. Автори розкривають важливі стратегії та підходи, які можуть допомогти суспільству та індивідам відстоювати свою свободу мислення та опанувати навички критичного мислення у відповідь на маніпуляції інформацією.

У статті О. Курбана «Інформаційне супроводження російської гібридної агресії в Донбасі (2014-2016)» [23] детально аналізується проблематика дослідження російської агресії в Донбасі в період з 2014 по 2016 роки з точки зору правил і технологій ведення інформаційної війни в соціальних онлайн-мережах. Представлені факти не лише відображають специфіку цього конфлікту, а й чітко демонструють особливості правил у сучасній гібридній війні на третьому етапі. Автор аналізує різноманітні стратегії та тактики, які використовувалися сторонами конфлікту у сфері інформаційної боротьби в мережі, а також розкривають важливі аспекти впливу цих подій на громадську думку та міжнародну спільноту. Зокрема, звертається увага на роль соціальних мереж як інструменту формування думки та мобілізації громадськості, а також на ефективність різних комунікаційних стратегій у цьому контексті. Подані в статті висновки допомагають краще зрозуміти динаміку та особливості інформаційного протистояння в умовах сучасних конфліктів.

Науковий доробок В. Лозового «Діяльність організацій громадянського суспільства України у протидії російській дезінформації та пропаганді у

період повномасштабної війни 2022-2023 рр» [26] аналізує роль російської дезінформації та пропаганди у рамках повномасштабної війни, зосереджуючись на діяльності українських організацій громадянського суспільства (ОГС) у протидії дезінформаційно-пропагандистським впливам Російської Федерації (РФ). Зазначено, що з початком повномасштабного вторгнення РФ значно зросла кількість антиукраїнських інформаційно-психологічних операцій, спрямованих на виправдання агресії та послаблення опору України. Дослідження вченого описує активність громадських організацій у контрпропагандистській діяльності та впливі на формування інформаційної політики країни. Наведено приклади заходів, які вжито для протистояння пропагандистським впливам, такі як поліпшена координація дій між ОГС та державними структурами, покращений моніторинг дезінформації в реальному часі, розвиток фактчекінгових проєктів та зусилля щодо міжнародного співробітництва в цій сфері.

Г. Нерсесян у науковому доробку на тему «Медіаграмотність молоді – запорука протидії інформаційній агресії» [31] зазначає, що в умовах постійної деструктивної інформаційно-психологічної пропаганди з боку Росії проти України, надзвичайно важливо для суспільства мати відповідну інформаційну грамотність та освіченість. Це означає бути усвідомленим і здатним розрізняти маніпуляції та брехню від правдивої інформації та істини. Активна пропаганда, ворожість та спотворення фактів створюють небезпечну ситуацію, коли суспільна думка може бути маніпульована та спрямована в несприятливому напрямку, що загрожує не лише особистим переконанням, але й українській державності в цілому.

Робота Т. Павленко «Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії» [35] аналізує сутність дезінформації як явища інформаційного впливу, висвітлює основні ознаки дезінформації та механізми її поширення. У праці також розглядаються перспективи протидії дезінформації, в тому числі шляхи підвищення інформаційної грамотності суспільства, вдосконалення механізмів фактчекінгу та моніторингу інформаційного простору, а також

сприяння формуванню критичного мислення серед громадян. Дослідження зосереджує увагу на необхідності системного підходу до протидії дезінформації та залучення всіх рівнів суспільства до цього процесу для забезпечення інформаційної безпеки.

Праця Г. Сасина «Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір)» [41] розглядає сутність та особливості інформаційної війни як важливого феномену, який існує у світі вже довгий час і став глобальним викликом сучасності. Виділено методи та засоби інформаційної боротьби, які стали необхідною складовою сучасних збройних конфліктів і можуть мати серйозні наслідки. Встановлена проблема інформаційної війни в Україні та її коріння. Досліджено, що Україна стала об'єктом інформаційних атак, які сприяють дестабілізації ситуації всередині країни та формуванню негативного уявлення про Україну за кордоном. Описано приклади інформаційних атак, що мають мету дискредитувати Україну, наводячи на прикладі ситуацій з Кримом, чорноморським флотом, енергетикою, та іншими темами. Проаналізовано методи та засоби, які використовує Російська Федерація у своїй інформаційній кампанії проти України, та запропоновано підходи до захисту національної інформаційної безпеки.

Результати дослідження В. Яковчука та Б. Малець «Інформаційні війни в сучасному світі» [49] ретельно аналізують поняття інформаційної війни, що стає все більш актуальним у сучасному світі з поширенням соціальних мереж та інших каналів зв'язку. Стаття розкриває механізми інформаційного впливу, які використовуються для формування певного образу дійсності та впливу на суспільство. Особливий увага зосереджена на специфіці інформаційної війни між Україною та Російською Федерацією, де застосовуються різноманітні технології та стратегії для досягнення своїх цілей. Автори підводять підсумки щодо можливих наслідків цих процесів для суспільства та визначає шляхи захисту від інформаційної агресії, зокрема, підвищення інформаційної

грамотності та розвиток механізмів виявлення та контролю маніпуляційної інформації.

Отже, дослідження теми російської інформаційної війни проти України в сучасній історіографії відображає значний прогрес у розумінні міжнародних конфліктів та геополітичних процесів. Важливі зміни у сприйнятті цієї проблеми свідчать про визнання ролі інформаційних технологій у формуванні суспільства і відносин міжнародного співтовариства. Історіографія активно розвивається, що свідчить про зростаючий інтерес до аналізу інформаційних війн як ключового аспекту геополітичної стратегії країни. Дослідження впливу цих воєн на суспільство та політичну ситуацію мають важливе значення для розуміння сучасних глобальних викликів. Вивчення цієї теми сприяє розвитку критичного мислення і аналітичних навичок у дослідників та студентів, що покращує якість наукових досліджень у цій сфері.

1.2. Джерельна база дослідження

У дипломній роботі використано різноманітні джерела, що дозволило сформуванню комплексного уявлення досліджуваної теми. Перша група джерел – навчальні матеріали та посібники – надали теоретичну базу для аналізу та розуміння ключових концепцій вивчення цієї теми у закладах загальної середньої освіти.

Навчальна програма «Історія України. Всесвітня історія. 6-11 класи» [17] призначена для закладів загальної середньої освіти і охоплює важливі теми і події з історії України та світової історії. Програма розрахована на учнів 6-11 класів і включає систематичний підхід до вивчення історичних фактів, процесів та періодів. У навчальній програмі обрано логічну послідовність тематичних блоків, що сприяє зрозумілому та послідовному засвоєнню матеріалу учнями на різних ступенях навчання, що дозволяє учням глибше зрозуміти важливі події та процеси історії як України, так і світу, розвиваючи їх аналітичне мислення та критичне ставлення до історичних фактів.

Навчальна програма також враховує сучасні методи навчання та педагогічні підходи, що допомагають залучити учнів до активної участі у вивченні історії. Програма містить різноманітні форми роботи, включаючи інтерактивні завдання, дискусії, групові проекти та використання сучасних засобів інформаційних технологій.

Навчальна програма «Історія: Україна і світ» [18] для 10-11 класів створена з урахуванням потреб сучасного освітнього процесу та містить ключові аспекти вивчення історії України та світової історії на середньошкільному рівні. Програма охоплює важливі історичні періоди, події та процеси, що дозволяє учням зрозуміти історичний контекст розвитку суспільства та виявити зв'язки між подіями в Україні та в світі, що сприяє розвитку учнівського критичного мислення, аналітичних та оціночних навичок, необхідних для глибокого розуміння історичних процесів.

Програма використовує сучасні методи навчання та активні форми роботи: дискусії, проекти, рольові ігри, дослідницькі завдання та використання інтерактивних засобів навчання, що дозволяє створити стимулююче навчальне середовище, де учні можуть самостійно досліджувати історичні факти, аналізувати різні точки зору та формулювати власні висновки. Навчальна програма «Історія: Україна і світ» спрямована на підготовку учнів до активної участі в суспільно-політичному житті, формування громадянської позиції та готовності до вирішення складних історичних та сучасних проблем.

Підручник «Історія України (рівень стандарту)» [5] авторства В. Власова призначений для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти. Цей підручник сформований у відповідності до навчальних програм та стандартів української освіти, що дозволяє забезпечити повноту та системність вивчення історії України на вищому рівні.

В підручнику представлений широкий діапазон тем, які охоплюють періоди від давніх часів до сучасності, дозволяючи учням отримати глибоке розуміння історичних процесів та їх вплив на сучасний світ. Автор надає

зрозумілу та логічну структуру матеріалу, що сприяє ефективному засвоєнню та усвідомленню учнями важливих історичних подій, фактів та процесів. У підручнику присутні інноваційні методи навчання, інтерактивні завдання та різноманітні форми роботи, що сприяє активному залученню учнів до вивчення історії та розвитку їх критичного мислення, що дозволяє створити цікаве та пізнавальне навчальне середовище, сприяючи розвитку історичної свідомості та патріотичних почуттів учнів.

Підручник «Історія: Україна і світ» [29] авторства М. Мудрого та О. Аркуши призначений для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти. Цей підручник є інтегрованим курсом, що відповідає рівню стандарту в українській освіті, та забезпечує комплексне вивчення історії України та світової історії на високому рівні. У підручнику звернено увагу на широкий спектр тем, які охоплюють важливі історичні події, процеси та персоналії як української, так і світової історії. Автори надають зрозумілу та системну структуру матеріалу, що сприяє глибокому розумінню історичних подій та їхнього впливу на сучасний світ. Підручник використовує сучасні методи навчання, зокрема, інтерактивні завдання, аналіз історичних джерел, дослідницькі проекти та інші форми роботи, що сприяють активному залученню учнів до вивчення історії.

Підручник «Історія України» [45] Н. Сорочинської та О. Гісема призначений для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти і відповідає рівню стандарту в українській освіті. Цей підручник є ключовим джерелом з історії України, яке забезпечує систематизоване та глибоке вивчення історичних подій, процесів та особистостей, що визначали та впливали на розвиток української державності та культури. Автори підручника ретельно працювали над структуризацією матеріалу, щоб зробити його доступним та зрозумілим для учнів різного рівня. Зокрема, у підручнику використовуються ілюстрації, схеми, таблиці та інші графічні матеріали, які сприяють кращому усвідомленню історичних процесів та подій. Крім того, підручник містить завдання різного рівня складності, що дозволяє вчителям

індивідуалізувати навчання та враховувати індивідуальні потреби кожного учня.

Інтернет-ресурси вітчизняних ЗМІ допомогли отримати актуальну інформацію про події та реакції суспільства на них в контексті досліджуваної теми. Зокрема, при написанні дипломної роботи було використано матеріали видань «УНІАН», «Радіо Свобода», «Детектор. Медіа», «Арт-медіа Полісся» та ін.

Матеріали закордонних ЗМІ розширили перспективу та дозволили порівняти думки та підходи різних країн до аналогічних проблем. У роботі було використано матеріали статей видань «Bild» (Німеччина), «Le Figaro» (Франція), «Financial Times» (Велика Британія), «La Vanguardia» (Іспанія) та ін.

Нормативно-правові акти забезпечили правову основу для аналізу та оцінки різних аспектів теми, враховуючи міжнародні стандарти та практику, що дозволило створити комплексний та обґрунтований підхід до дослідження та формулювання висновків.

Зокрема, основним джерелом для дослідження означеної теми була Стратегія національної безпеки України 2021 року [39]. Стратегія національної безпеки України є ключовим документом, що визначає основні напрямки та пріоритети у забезпеченні безпеки країни. Цей документ відображає загальні цілі та завдання державної політики у сфері безпеки, а також визначає вектори розвитку національної оборонної та безпекової систем. У Стратегії національної безпеки України зосереджено увагу на важливості забезпечення територіальної цілісності, суверенітету та недоторканності державних кордонів, впровадженні ефективних механізмів протидії зовнішнім загрозам та забезпеченні внутрішньої стабільності та безпеки громадян. Документ також надає важливі стратегічні напрямки у сфері економічної безпеки, інформаційної безпеки, кібербезпеки та захисту прав і свобод людини. Ця стратегія становить основу для формування державної політики в сфері національної безпеки, її втілення у конкретні

заходи та програми, спрямовані на захист інтересів та безпеки України як незалежної держави в умовах сучасних геополітичних викликів та загроз.

Отже, дослідження теми російської інформаційної війни проти України базувалося на ретельному аналізі різноманітних джерель інформації. Використання матеріалів національних та міжнародних ЗМІ дозволило отримати об'єктивну картину розвитку подій та реакції суспільства на інформаційні атаки. Навчальні матеріали та стандарти освіти забезпечили теоретичну базу для розуміння сутності вивчення інформаційної війни та її впливу на сучасне суспільство.

Актуальним було і використання нормативно-правових актів, які уточнюють статус та правові рамки інформаційної безпеки та протидії дезінформації. Інтернет-ресурси забезпечили доступ до широкого спектру думок експертів та аналітиків з цієї теми, що дозволило отримати різні погляди на проблему. Усе це дало змогу сформулювати обґрунтовані висновки щодо характеру та наслідків російської інформаційної війни проти України, а також визначити можливі стратегії протидії цій загрозі.

1.3. Методологія дослідження

Характерною рисою наукового дослідження, яка відрізняє його від інших видів досліджень, є застосування специфічної методології. Поняття «методологія» має два основних значення:

- методологія являє собою сукупність прийомів дослідження, які використовуються в певній науці;
- методологія – це вчення про методи пізнання і перетворення дійсності [47, с. 97].

Методологія дослідження проблеми російської агресії проти України та її інформаційного супроводу має ґрунтуватися на комплексному підході, що поєднує аналіз військових, політичних і інформаційних факторів конфлікту. Дослідники часто використовують методи політичного аналізу, щоб оцінити дії Росії у вимірі міжнародної політики, зокрема щодо порушення

міжнародного права, застосування гібридної війни та використання інформаційних операцій як одного з інструментів агресії. Політичний аналіз дозволяє детально відслідковувати еволюцію інформаційних кампаній і їхній вплив на внутрішню та зовнішню аудиторію.

Геополітичний аналіз дозволяє оцінити роль інформаційної війни у вимірі сучасної міжнародної безпеки та стратегічного балансу сил у Європі. Геополітичний аналіз також передбачає залучення компаративного методу для порівняння інформаційних тактик, використаних Росією в інших конфліктах, з подіями в Україні. Інтеграція цих методів дає можливість отримати цілісну картину інформаційного супроводу агресії та його впливу на перебіг війни й міжнародну реакцію. Розглянемо основні методологічні підходи, що були використані при написанні дипломної роботи.

Системний підхід – це метод дослідження, який розглядає об'єкти як комплексні утворення, що складаються з взаємопов'язаних елементів, які функціонують у межах цілісної системи. Цей метод ґрунтується на принципах інтеграції та синтезу знань про різні компоненти системи, щоб зрозуміти їхню взаємодію та вплив один на одного. У рамках цього підходу важливо не лише вивчати окремі частини системи, а й досліджувати їхню структуру, функції та зв'язки, що дозволяє оцінювати систему в її динаміці. Системний підхід широко використовується в науках, де необхідно враховувати складні взаємозв'язки між компонентами.

Однією з ключових переваг системного підходу є здатність виявляти, як зміни в одному елементі можуть впливати на всю систему в цілому. Наприклад, модифікація однієї частини може спричинити зміни в інших елементах, що впливає на функціонування всієї системи. Використання системного методу дозволяє не лише прогнозувати наслідки, а й створювати ефективні стратегії для управління складними системами. Системний підхід також дає можливість оцінювати систему на різних рівнях її організації: від базової структури до складних ієрархій, що дозволяє проводити багаторівневий аналіз та покращувати розуміння цілісних процесів.

Системний підхід при вивченні теми російської агресії проти України та її інформаційного супроводу дозволяє розглядати конфлікт як комплексну систему, що складається з багатьох взаємопов'язаних елементів. Метод системи допомагає аналізувати різні сторони конфлікту, наприклад, військові дії, політичні рішення, економічні санкції та інформаційну війну. Вивчаючи інформаційний супровід, системний підхід дозволяє виявити структуру пропагандистських кампаній, їх цілі, методи і канали розповсюдження. Крім того, він допомагає зрозуміти, як інформаційний вплив впливає на різні сегменти суспільства в Україні та за її межами. Системний метод у процесі вивчення інформаційної війни дозволяє виявити ієрархію учасників, їхні ролі та функції у цьому процесі. Наприклад, на різних рівнях системи можуть діяти державні органи, медіа-платформи, інформаційні агенції та окремі особи, кожен з яких відіграє певну роль у поширенні чи спростуванні пропаганди. Аналізуючи ці взаємозв'язки, можна зрозуміти, як окремі компоненти взаємодіють між собою, створюючи мережу впливу на громадську думку та політичні процеси, що в свою чергу також дає можливість виявити слабкі місця у структурі інформаційної безпеки та розробити стратегії для їх укріплення.

Крім того, системний аналіз дозволяє передбачити, як дії одного учасника можуть вплинути на всю інформаційну екосистему, що є ключовим для формування ефективних контрзаходів. Застосування цього методу допомагає не лише реагувати на окремі інформаційні атаки, але й вибудувувати довготривалі стратегії інформаційної безпеки. У плані України системний метод може бути використаний для координації зусиль між державними органами, громадськими організаціями та медіа для протидії російській пропаганді та зміцнення національної інформаційної стійкості.

Не менш важливим у процесі дослідження був вибір загальнонаукових методів, які забезпечили комплексний аналіз теми «Російська агресія проти України та її інформаційний супровід». Серед цих методів варто виділити кілька основних:

1. Метод аналітико-синтетичної обробки інформації дозволяє детально досліджувати поняття та сутність інформаційної війни шляхом аналізу і синтезу різних джерел даних. За допомогою цього методу вдалось краще дослідити сутність інформаційних операцій, вивчити як офіційні джерела, так і неофіційні, наприклад, медіа, соціальні мережі та спеціалізовану літературу. Метод забезпечує структуроване сприйняття великих обсягів інформації, допомагаючи виокремити ключові риси інформаційної війни: її стратегії, тактики та методи впливу на суспільну думку. Завдяки цьому методу стало можливим краще зрозуміти, як Росія застосовує інформаційні атаки проти України, їхню послідовність і загрози, які вони становлять для інформаційної безпеки. Результати аналізу також допомогли ідентифікувати ключові напрями для розвитку контрзаходів та зміцнення інформаційної стійкості держави.

2. Метод узагальнення дозволив систематизувати різні форми, види та методи ведення інформаційних війн, за допомогою чого вдалось побачити загальну картину цих конфліктів. Завдяки цьому методу стало можливим зібрати та порівняти велику кількість різноманітних даних, що дало змогу виділити ключові риси інформаційного протистояння: маніпуляція фактами, дезінформація та створення фейкових новин. Узагальнення також допомогло визначити основні тенденції в тактиках інформаційних атак, які застосовуються різними акторами, зокрема державами та недержавними організаціями, що дозволило краще зрозуміти стратегії, що використовуються для впливу на масову свідомість, деморалізацію суспільства та створення хаосу в інформаційному просторі. На основі цього аналізу можна сформулювати загальні підходи для захисту від таких атак і розробити ефективні заходи протидії.

3. Метод систематизації був важливим для аналізу етапів інформаційного протистояння між Україною та Росією, особливо в періоди 2014-2022 та 2022-2023 років. Завдяки систематизації зібраної інформації вдалось структурувати хронологію подій, чітко виокремити ключові моменти

та етапи розвитку інформаційної війни. Метод систематизації дозволив виявити основні тактичні зміни та адаптації у методах ведення інформаційних атак з боку Росії, що включають нові стратегії, зміни у пропагандистських наративів та технологічні інновації. Систематизація також допомогла зрозуміти, як ці зміни вплинули на сприйняття інформаційних кампаній українським суспільством та міжнародною спільнотою. Крім того, цей метод дав змогу виявити ключові тенденції у інформаційних атаках та їхній вплив на загальну інформаційну безпеку, що є основою для розробки ефективних контрзаходів.

4. Метод порівняння був важливим для аналізу формування образу України в закордонних медіа, що дозволило зробити важливі висновки щодо спільних та відмінних рис у представленні української ситуації. Порівнюючи інформаційні кампанії та їхній вплив у різних країнах, вдалося виявити як спільні тенденції, так і специфічні особливості сприйняття України в різних регіонах світу. Наприклад, деякі медіа зосереджують увагу на позитивних аспектах українських реформ і розвитку, тоді як інші зосереджуються на конфліктах і кризах, що вплине на загальне сприйняття країни. Це порівняння також дозволило зрозуміти, як різні медіа платформи та інформаційні стратегії формують громадську думку про Україну, що формує міжнародне уявлення про країну. Розуміння цих відмінностей є важливим для розробки цілеспрямованих стратегій з управління іміджем та покращення міжнародних відносин загалом.

Отже, використання загальнонаукових методів у дослідженні інформаційного супроводу російської агресії проти України забезпечило комплексний і глибокий аналіз різних факторів інформаційної війни. Зокрема, ці методи дозволили виявити основні механізми, які використовуються для маніпуляції громадською думкою, зокрема, дезінформацію, пропаганду та психологічні операції. Аналіз різних інформаційних стратегій і тактик допоміг зрозуміти, як Росія формує свої наративи та які канали комунікації використовує для їх розповсюдження. Окрім того, загальнонаукові підходи

дозволили ідентифікувати ефективні методи протидії цим загрозам, наприклад, розробку стратегій для контрпропаганди та зміцнення інформаційної безпеки. Рекомендації, що виникли з цього аналізу, можуть допомогти Україні краще реагувати на інформаційні атаки та покращити свою інформаційну стратегію на міжнародному рівні. Таким чином, застосування загальнонаукових методів стало основою для формування обґрунтованих і дієвих заходів у боротьбі з інформаційною агресією.

РОЗДІЛ 2

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА. ПОНЯТТЯ. СУТНІСТЬ. ОСОБЛИВОСТІ

2.1. Історія виникнення поняття «інформаційна війна»

Інформація на теперішньому етапі розвитку суспільства посідає особливе місце та відіграє ключову роль у функціонуванні суспільних, державних інститутів і в житті кожної конкретної людини. Саме тому американський дослідник М. Маклуен вивів таке твердження: «Істинно тотальна війна – це війна за допомогою інформації» [11, с. 116]. Маклуен найпершим ввів поняття «інформаційна війна» до наукового обігу та заявив, що у новітній час економічні зв'язки та зносини дедалі більше набувають вигляду обміну знаннями, а не товарами. А існуючі засоби масової комунікації набули вигляду нових «природних ресурсів», які примножують багатства суспільства. Поля битв теперішніх війн переважно розгортаються в інформаційному просторі та ведуться при посередництві новітнього інформаційного озброєння, адже саме доступ до знань та ресурсів, створених інформаційним суспільством, і визначає перебіг інформаційних війн [20, с. 133].

Як явище інформаційна війна існує в певній формі з давніх часів. Історично інформаційне протиборство виникло як складова частина збройних конфліктів. Однією з причин його виникнення було бажання нападника підняти моральний дух своїх військ і послабити волю супротивника. Однією з перших форм впливу на противника без застосування фізичної сили було залякування його уявною або реальною бойовою потужністю. Під час бою, коли супротивник знаходився в стані страху і не міг обдуманно приймати рішення, часто він просто здавався. Першою формою інформаційного протиборства можна вважати використання психологічного впливу на противника для ослаблення його морального духу та бойової спроможності. Основним об'єктом впливу, як у давні часи, так і в сучасній інформаційній

війні, є психіка людини. Ще в IV столітті до н.е. Арістотель виокремив основні складові психіки людини — свідомість, волю та почуття, які досі є основними об'єктами інформаційного впливу. У ті часи методи впливу обмежувалися в основному вербальними засобами, такими як релігійні промови, дезорієнтація та ораторські виступи. Наприклад, Олександр Македонський поширював чутки про чисельну і бойову перевагу свого війська, вводячи ворога в оману. Він активно застосовував дезінформацію для раптових нападів, що давало йому перевагу в бою. Ідея дезінформації добре ілюструється історією про «троянського коня», який дозволив грекам проникнути в Трою і в подальшому знищити її. Цей епізод став символом для розвідників різних країн як приклад операції з введення в оману противника. Згодом виникла потреба не лише в практичному, а й в теоретичному осмисленні інформаційної війни. Одними з перших, хто документував свої ідеї з цього питання, були китайські філософи, серед яких особливо відомі Конфуцій та Сунь-Цзи. Їхні стратегії досі використовуються провідними державами і спецслужбами у проведенні інформаційно-психологічних операцій. Сунь-Цзи вже в той час говорив: «Війна – це шлях обману» [28], що означає, що обман ворога може здійснюватися не тільки за допомогою маневрів, але й через дезінформацію. Трактат «Мистецтво війни», написаний понад дві тисячі років тому, залишається важливим джерелом для військових стратегів і лідерів бізнесу до сьогодні.

Поняття «інформаційна війна» в центрі уваги світового суспільства опинилося під час війни в Персидській затоці в 1991 р. Тоді під цим поняттям розумілися дезінформація та фізичні дії, основною метою яких було ураження або цілковите знищення іракських інформаційних систем - як військових (радіо і комп'ютерний зв'язок), так і цивільних. Її цілями були й західні телекомпанії та видання, які вели трансляції з Іраку. Причому цілями цих інформаційних атак були не лише супротивники, а й громадяни країн Заходу [20, с. 135].

Вперше задокументована дефеніція інформаційної війни з'явилася в директиві Міністерства оборони США DOD S 3600.1 (від 21 грудня 1992 року). Там цей термін мав обмежене значення, а саме явище розглядається як один із видів радіоелектронної боротьби. Вже в наступному звіті американської корпорації «Ренд» MR-661-OSD «Strategic Information Warfare. A new face of War» (1996 р) використали вперше поняття «стратегічна інформаційна війна або інформаційне протиборство», що набуло значення як «війна з використанням глобального інформаційного простору й інфраструктури держави задля проведення військових стратегічних операцій та зміцнення впливу на власний інформаційний ресурс» [24, с. 5]. Саме відтоді поняття інформаційної війни стали розуміти у новітньому значенні, яким оперують дотепер.

В українських наукових джерелах термін «інформаційна війна» був вперше використаний у 1997 році. З того часу його вживання стало набирати популярності, зокрема завдяки активному розвитку інформаційних технологій. Законодавство України, згідно з рішенням Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2021 року, визначає інформаційну війну як «форму протистояння між суб'єктами (державами, блоками, політичними партіями тощо), яка передбачає інформаційний вплив на населення за допомогою мас-медіа, комп'ютерних мереж та інших засобів, з метою формування певної суспільної думки та підриву морального духу як усього суспільства, так і окремих його складових» [37]. О.В. Копан та В. І. Мельник визначають «інформаційну війну» як застосування пропаганди проти противника, націленої на певну державу чи її політику, а також на дестабілізацію економічної системи. В подальшому це може призвести до посилення активності громадянського суспільства проти своїх урядів [21, с. 95]. У книзі Прокоф'єва «Інформаційна війна і інформаційна злочинність» поняття «інформаційна війна» визначається як діяльність, спрямована на здобуття інформаційної переваги шляхом завдання шкоди інформації, процесам, які на ній базуються, та інформаційним системам супротивника, при

одночасному захисті власної інформації та інформаційних процесів і систем [49, с. 76].

Втім, інформаційні війни почалися ще задовго до того, як термін отримав свою дефініцію. Повномаштабні інформаційні технології охоплюють історію тисячоліть. Ще у Біблійних текстах згадується Гедеон, який під час воєн визволення єврейського народу від мадіян регулярно вдавався до інформаційного цькування супротивника. Напередодні однієї з вирішальних битв Гедеон Визволитель за допомогою інформаційної провокації у ворожому таборі настільки залякав вороже військо, що мадіяни напали самі на себе й фактично знищили свою армію.

Кілька тисяч років тому у період розквіту Стародавнього Китаю було систематизовано стратегії, що використовувалися у політиці та військовій справі. У сучасних дослідженнях ці стратегії одержали назву «стратагеми». Усі вони були виражені у короткому висловлюванні («На сході шуміти, на заході наступати»), і насправді являли собою спосіб непрямого впливу та замаскованої маніпуляції поведінкою ворога. Використовуючи їх, дезінформували противника шляхом введення в оману щодо власних дій або намірів і у такий спосіб помагалися отримати перевагу над супротивником та досягти успіху з мінімальними втратами.

Окремі науковці вважають, що історичним початком відліку інформаційних воєн є часи панування татаро-монгольської орди, військовим операціям яких передували легенди про небачені муки для непокірних.

Чимало прикладів інформаційного впливу на духовну та моральну стійкість ворога можна знайти й у історії Стародавнього Риму і в епоху феодалізму (наприклад, боротьба з «ерессю»), і в пізніші часи.

Особливу увагу на інформаційне протиборство звернув італійський вчений Н. Макіавеллі. Чимало сторінок його праць, зокрема найвідомішої «Володаря», присвячені аспектам та формам психологічного впливу на ворогів та підданих. Н. Макіавеллі детально вивчає проблему доцільності актів залякування та демонстрації різноманітних чеснот правителем, вважаючи цей

аспект політичного іміджу одним із найбільш важливим для володарів. Його праці зосереджені на проблемах захоплення та утримання влади, показують особливу увагу до проблем врахування внутрішніх сил та слабких сторін ворогів й союзників, керування їх поведінкою тощо.

Інформаційні війни набули значного масштабу в ХХ столітті, коли газети, радіо, а згодом і телебачення стали основними засобами масової інформації, а поширювана ними інформація набула характеру масовості, іноді навіть стихійності. Вже в 20-х роках США почали транслювати радіопередачі на території країн Латинської Америки, а Велика Британія – на свої колонії. Німеччина, що прагнула перегляду Версальського договору, вела радіообробку на німецькі меншини в Польщі (Померанія, Верхня Сілезія) та Чехії (Судети). У 30-х роках інформаційні війни перестали бути лише доповненням до збройних конфліктів і стали самостійним явищем. Яскравим прикладом є німецько-австрійська радіовійна 1933-34 років, що виникла через аншлюс Австрії. Саме тоді й поширився термін «інформаційний агресор».

Суть інформаційної війни визначається її цілями. Основною метою міждержавної інформаційної війни є здійснення негативного і деструктивного впливу на політичну владу шляхом обмеження її здатності забезпечити державну безпеку, ускладнення внутрішнього розвитку, зовнішньополітичної діяльності та міжнародних відносин, а також свідоме погіршення її політичного іміджу на світовій арені. Це можна трактувати як спробу обмежити вплив правлячої еліти або навіть сприяти зміщенню існуючого політичного режиму. Важливим аспектом є визначення об'єкта інформаційної війни. Об'єкти є цілями конкретних кампаній, на які суб'єкт війни прагне вплинути для досягнення своїх цілей. Тому основними об'єктами персонального деструктивного впливу є громадська думка та індивідуальна свідомість.

Розвиток суспільства як інформаційного викликав не тільки виникнення явища інформаційної війни, але й появу інструментів, за допомогою яких вона ведеться, зокрема інформаційної зброї. Під інформаційною зброєю

розуміються засоби, які призводять до повного або часткового знищення інформаційних масивів, їх перекручення чи крадіжки, захоплення певної інформації шляхом подолання систем захисту, обмеження чи заборони доступу до неї законних користувачів, дезорганізації роботи технічних засобів, виведення з ладу комп'ютерних систем і телекомунікаційних мереж, а також іншого високотехнологічного забезпечення життєдіяльності суспільства та функціонування держави.

Інформаційна зброя може бути представлена у вигляді програмних або програмно-апаратних засобів, часто маскуючись під системи захисту. Вона може діяти анонімно, без явної підготовки та оголошення війни. Серед її характеристик – багатоваріантність використання та побудови, універсальність, прихованість і радикальність дії, спрямовані на завдання максимальних шкод супротивнику. Важливою рисою інформаційної зброї є її глобальний характер: вона не визнає державних кордонів та суверенітету, може завдавати непоправної шкоди в будь-якому місці і в будь-який час, охоплюючи всі сфери життєдіяльності держави та кожної окремої людини [12, с. 118].

За своєю ефективністю інформаційна зброя порівнюється з зброєю масового ураження. Існує думка, що найбільші втрати збройні сили можуть зазнати саме від впливу вражаючих елементів інформаційної зброї, які націлені на системи управління та психіку людини. Такий вплив здатний не тільки дезорганізувати функціонування технічних та інформаційних систем, а й суттєво ослабити моральний дух, що значно знижує ефективність бойових дій [32, с. 371].

Отже, поняття «інформаційна війна» виникло внаслідок технологічного розвитку та змін у суспільних комунікаціях, що підкреслило роль інформації як важливого засобу впливу на громадян, політичні процеси та міжнародні відносини. Сучасна інформаційна війна охоплює не лише розповсюдження правдивої чи хибної інформації, а й стратегічні маніпуляції з метою формування певного світогляду або досягнення політичних цілей. Це поняття

актуалізується у світлі сучасних глобальних конфліктів, де використання інформаційних технологій і соціальних мереж може мати великий вплив на суспільство та міжнародні відносини. Дослідження інформаційної війни є важливим для розуміння сучасних загроз безпеці та розвитку стратегій протидії цим загрозам.

2.2. Основні форми, види та методи інформаційної війни

Оскільки інформація сьогодні є глобальним ресурсом, то за її допомогою підвищується ефективність управління в усіх сферах життя [41, с. 20]. Інформацію можна використовувати і як засіб захисту, і як засіб нападу, спираючись на сильніші ресурси та пропаганду. Основна мета інформаційної війни – маніпулювати суспільною свідомістю, вплинути на дії ворога всупереч його інтересам. Завдання такої інформаційної та психологічної війни – знищити соціум, вона як вірус руйнує і руйнує організм.

Відповідно до звітів вищезгаданої компанії РЕНД, інформаційні війни набувають двох форм – це, відповідно, війни першого та другого покоління. Варто зазначити, що обидва покоління війн проводяться одночасно, а їх головна відмінність полягає у об'єктах впливу.

Інформаційній війни першого покоління притаманні такі риси як:

- під час воєнного часу вогневе руйнування або знищення елементів інфраструктури військового та державного управління;
- отримання інформації шляхом розвідки за допомогою перехоплення й подальшого декодування інформаційних потоків;
- ведення радіоелектронного протистояння;
- масовий вкид дезінформації в інформаційні канали або глобальні мережі супротивника;
- отримання несанкціонованого доступу до інформаційних ресурсів, що має на меті їх подальшу фальсифікацію або викрадення;
- отримання інформації способом перехоплення доступних джерел інформації.

Інформаційна боротьба другого покоління включає в себе:

- маніпуляції із суспільною свідомістю окремих соціальних чи етнічних груп населення певної країни, основною ціллю яких є створення та зростання політичної, соціальної чи етнічної напруги та хаосу;
- створення враження про бездуховність та аморальність, негативного ставлення до культурного спадку ворога;
- інспірація невірних рішень державної влади, зниження рівня інформаційного забезпечення державних органів влади й управління;
- розхитування політичних зносин між об'єднаннями, партіями й рухами, що має на меті розпалення та ворожнечі, провокацію конфліктів, загострення політичних суперечок, та навіть громадянську війну;
- підрив авторитету держави на міжнародній арені,
- дезінформація населення про роботу органів державної влади та їх дискредитація, зниження рівня довіри до їх представників;
- нанесення збитку стратегічно важливим інтересам держави в економічній, політичній, оборонній та інших сферах [38].

Можемо зробити висновок, що інформаційні війни першого типу є доповненням до війн у класичному розумінні, а інформаційні війни другого покоління існують цілком самостійно. Теоретик Мартін Лібікі визначив основні види сучасних інформаційних війн, компоненти якії застосовуються у тому числі й у гібридній війні Росії проти України. Серед них:

- командно-управлінська, сили якої спрямовані на ліквідацію каналів зв'язку між командуванням та виконавцями;
- розвідувальна полягає у зборі інформації ворога та захисті власної;
- економічна, що має на меті інформаційну блокаду;
- психологічна, до якої належать деморалізація та пропаганда;
- електронна, що орієнтована на ураження засобів комунікації;

- хакерська, основний спосіб якої диверсійні атаки на супротивника з використанням спеціальних програм;
- кібервійна, яку Лібікі винить окремо від хакерської через те, що противник, так званий кібервоїн, може проникнути в систему і в ній жити [25, с. 48].

Проаналізувавши форми та види сучасних інформаційних війн, можна виокремити її основні методи. До методів інформаційної війни належать пропаганда, шпигунство, диверсії – передусім проникнення в системи ворога, порушення його цілей, перспектив і зміна їхнього світогляду.

Наприклад, пропаганда – дії, які покликані змінити світогляд аудиторії на користь своєї держави.

Першим дослідником, який системно вивчав питання розвитку інформаційно-комунікаційних технологій та інформаційної війни в ХХ ст. став Г. Лассуел. Для дослідження політичної поведінки та пропаганди він залучав методи психоаналізу, соціальної психології, психіатрії та виокремлював роль масових комунікацій під час ведення інформаційних війн учасниками яких були провідні країни світу. Саме Лассуел вперше проаналізував методи та способи пропаганди під час Першої світової війни. Свої напрацювання він узагальнив у роботі «Техніка пропаганди у світовій війні» (1927 р.), значна частина якої присвячена інформаційно-психологічному аспекту війни, а пропаганді відведена роль особливої зброї, що покликана дестабілізувати морально-психологічний стан ворога [15, с. 27]. Основною метою пропаганди Лассуел визначає не лише: ненависть до ворога та деморалізація супротивника, але й збереження дружніх зносин із союзниками; підтримку добрих відносин із країнами, що залишилися нейтральними та, за можливості, співпраця з ними.

Дезінформація та маніпуляція – метод, що полягає в планомірному та навмисному обмані об'єкта, який є метою інформаційної агресії з метою подальшого впливу на його свідомість.

Засобами дезінформації та маніпуляцій інформацією є тенденційне викладення фактів (спосіб подачі інформації, що полягає в неправдивому, викривленому чи упередженому висвітленні інформації, подій або фактів за допомогою спеціально підібраних правдивих даних, тобто так званої пост-правди або напів-правди; саме використовуючи цей метод інформація, оброблена спеціальним чином, подається дозовано, до постійно зростаючого напруження).

Ще інший метод – психологічний та психотропний тиск – заклики до дій, що вигідні інформаційному агресору через шантаж та залякування;

До психотропного та психологічного методів належать погрози переслідувань, вбивств, репресій та ін., шантаж, доведення до об'єкта відомостей про загрози та небезпеки (реальні чи надумані), терористичні акти та диверсії. У світовій практиці найпоширенішим став телефонний тероризм, який здійснюється через дзвінки із повідомленнями з небезпечною неправдивою інформацією. Серед основних технологій за допомогою яких здійснюється тиск – шахрайство, блеф, політичні ігри і містифікації, маніпуляції, психологічні та таємні провокації чи операції, політичні та/або рекламні кампанії, поширення дезінформації та розповсюдження чуток.

Окремо виділяють диверсифікацію або прагнення до зміни громадської думки – способи впливу на суспільні настрої з метою викорінення усталених уявлень про патріотизм та державність. Формами диверсифікації є: дестабілізація ситуації в державі загалом або в окремих її регіонах; активізація кампанії проти чинного політичного курсу держави та її правлячої еліти держави чи окремих її; ініціювання антидемпінгових кампаній або певного роду гучних судових процесів з метою суспільного осуду, застосування або заклики до застосування міжнародних санкцій.

Застосовують також поширення чуток – поширення інформації, достовірність якої неможливо підтвердити. Спеціальною технологією ведення інформаційної війни Г. Почепцов називає заміщення відсутньої інформації за рахунок компенсації її чутками та говорить про вірогідність існування або

розробки спеціалізованого закону про можливості вакууму інформації: коли виникає дефіцит інформації з офіційних джерел, вона одразу з'являється посередництвом неофіційних каналів [27, с. 139].

Добре відома і провокація – також один з основних методів ведення інформаційної війни, адже провокує та закликає супротивника до не вигідних для нього дій.

Отже, ми дослідили основні етапи історії інформаційних війн, а також етапи становлення та розширення поняття «інформаційна війна». У ході роботи ми з'ясували, що методи та способи мають колосальний вплив як на «класичне» збройне протистояння, так і на новітні форми війни, а саме на інформаційну війну. Визначили основні форми та види інформаційних війн, серед яких: пропаганда, дезінформація та маніпуляція, психологічний та психотропний тиск, диверсифікація або прагнення до зміни громадської думки, поширення чуток, провокація.

Саме тому, саме поняття «інформаційної війни» вимагає особливої уваги вчених. Адже в епоху інформаційного суспільства, майже до будь-якої інформації можна отримати доступ. З одного боку, це позитивне явище, оскільки провокує подальший соціальний розвиток людства, з іншого – небезпечно, тому що якщо передача інформації має пропагандистську мету, то це завжди призводить до конфлікту зі зброєю, а, як ми вже визначали війни, що поєднують війну фізичну та війну інформаційну є найбільш небезпечними та мають особливо небезпечні наслідки – від гедоцидів до світових війн.

РОЗДІЛ 3

ІНФОРМАЦІЙНА ВІЙНА РОСІЙСЬКОЇ ФЕДЕРАЦІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

3.1 Російська пропаганда як інструмент підбурювання війни і геноциду

Практично будь-яка країна світу на певному етапі розвитку стикаються з зовнішньополітичними інтересами, які перетинаються з інтересами інших країн. Характер тих чи інших протиріч може бути різним: від невинного протекціонізму у зовнішньоекономічній діяльності до територіальних претензій. Сьогодні Україна є інформаційно відкритою державою, яка підключена до глобальної інформаційної інфраструктури, але має низький рівень інформаційних систем і тому є вразливою до атак інформаційною зброєю. Є. Магда зазначає, що російсько-українська інформаційна війна націлена не тільки на дестабілізацію ситуації в Україні, але й на створення негативного іміджу нашої держави у цілому світі. Головним інструментом підбурення війни і геноциду є саме пропаганда. Як вона працює, і яка головна ідея?

Основною ідеєю інформаційної боротьби Росії проти України є концепція «руського миру». Це ідеологія путінізму, яка прагне відновити Радянський Союз. За своєю сутністю «руський мир» є неоімперською геополітичною ідеологією, спрямованою на теоретичне обґрунтування та практичне відтворення Росії як імперської наддержави в межах 1914 року. Спочатку це був неоколоніальний шовіністичний проект, що визначався як спільний «цивілізаційний простір», що базується на трьох основних стовпах: православ'ї, російській культурі та мові, а також на самодержавстві, яке подається як «спільна історична пам'ять і спільні погляди на розвиток суспільства». Основними етапами розвитку концепції «руського миру» були ідеології «Москва – Третій Рим», «Самодержавие, православие, народность» та «Пролетарии всех стран, соединяйтесь!». Проте сам концепт почав

формуватися на зламі XX–XXI століть, а його становлення відбулося у 2000-х роках і продовжує розвиватися з 2007 року до сьогодні. Ключовими складовими цієї ідеології є російська національна імперська ідеологія, російська мова, культура, освіта, наука, сучасні інформаційні технології та Російська православна церква [7, с. 321].

Вже у вересні 2008 року російський фашист Дугін, якого у медіапросторі називають «мозком Путіна», – вимагав введення російських військ на територію України та в країни, що були республіками СРСР. Також А. Дугін у своїй книзі стверджує, що Російська Федерація повинна окупувати Україну, адже на його думку, наша держава не має істотного геополітичного значення, унікального культурного імпорту та загальнолюдського значення, географічної винятковості, етнічної автентичності, а територіальні амбіції начебто несуть величезну загрозу для усього Євразійського континенту і без розв'язання «українського питання», казати про континентальну політику взагалі безглуздо. Україні він відводив роль «санітарного кордону» (інакше кажучи сірої зони між Росією та Заходом) та повністю заперечував незалежність України [38].

Подібні пропагандистські вислови постійно зустрічаються в російському медіапросторі. Програми на російських телеканалах ніколи не виявляли стриманості, коли йдеться про Україну. Рік за роком риторика запрошених туди гостей ставала все агресивнішою, а самі висловлювання – зневажливішими. Коли російські війська наблизилися до кордону, а іноземні спецслужби одностайно заявили, що Путін має намір вторгнутися в Україну, одна з найпопулярніших російських програм - «60 хвилин» - назвала Росію «наддержавою» і досить зневажливо згадала Україну. Регулярно готувався фундамент для вторгнення, розповідаючи мільйонам Росіян про «фашизм Зеленського, подібний до Гітлера», «натівський наступ» тощо.

На початку вторгнення російська влада та ЗМІ намагалися уникати цих аргументів і заяв, які: по-перше, виявляли б справжні наміри Кремля; по-друге,

могли б бути використані проти них же самих відповідно до діючих міжнародних норм і принципів.

Наділі риторика ставала агресивніша. 4 березня Рамзан Кадіров, лідер Чеченської Республіки, повідомив, що особисто готовий захопити Київ і Харків. Алексей Журавльов закликав «денацифікувати, а по-простому – знищити два мільйони українців». У липні вже згаданий Соловйов заявив, що Росіяни повинні «вийти до Придністров'я», що означає, що вони повинні отримати всю українську територію, а не лише схід країни. Що сталося далі? Соловйов порівнював українців з глистами, від яких ветеринар числить кішку за допомогою «спеціальної операції», Скабева назвала Україну «неіснуючою країною», а Антон Красовський, директор російського мовлення RT, закликав вбивати українців.

Водночас російські ЗМІ та пропагандистські організації активно використовували російську мову як пропагандистський інструмент для зміни громадської думки в Україні. Одним із прикладів такої пропаганди можна назвати телеканал «Росія-24», який вів пряму трансляцію з Майдану та поширював фейкові новини про насильство та злочинні дії протестувальників. Російські ЗМІ також активно сприяли дискредитації протестів та дезінформації громадськості, стверджуючи, що протести організовані «зовнішніми силами» та спрямовані на підрив Російської Федерації (Дод. А). Також для опису подій в Україні характерним є використання таких слів-маркерів, як: «Майдан», «Євромайдан», «хунта», «бандерівці», «нацисти» та «фашисти» [54].

Мільйони Росіян спостерігали, як це транслювалося в ефірах державних російських ЗМІ, а потім «вкладалося» в їхні голови. Пропаганда збройного конфлікту з'явилася у всіх сферах життя Росіян і стала одним з головних наративів життя російського суспільства. Пропаганда війни та геноциду є злочином проти світу та безпеки людства, який порушує як міжнародні правила, так і національні закони. Так, Генеральна асамблея ООН заборонила пропаганду війни ще в 1947 році. Крім того, Міжнародний пакт щодо

громадянських та політичних прав від 1966 року каже, що закони повинні заборонити будь-яку пропаганду війни. Таким чином, законодавство кожної країни-члена ООН несе відповідальність за пропаганду агресивної війни. Мова іде про будь-яку підтримку расової, національної чи релігійної ненависти, дискримінації, ворожнечі або насильства. Тобто все, що розповідають російські ЗМІ щодо України.

Росія, будучи членом ООН, також внесла в свій кримінальний кодекс заборону на публічні заклики до агресивної війни. Іронічно, але в Росії за пропаганду війни через ЗМІ або висловлювання особи на державній посаді передбачено до п'яти років ув'язнення. Подібна норма також існує в законодавстві України. Тому не випадково росіяни продовжують використовувати термін «спеціальна операція» замість слова «війна». Це дозволяє уникати юридичних наслідків, адже за заклики до окупації України або пропаганду агресії можна притягти до відповідальності за національним законодавством. Водночас міжнародні стандарти охоплюють і пропаганду геноциду. Так, частина 3 статті 25 Римського статуту дозволяє судити російських пропагандистів та представників влади в Гаазі за підбурювання до геноциду. Такі злочини не мають строку давності, і максимальне покарання за них – довічне ув'язнення.

Завдяки постійній російській пропаганді, для багатьох росіян Україна є країною, де: а) під впливом Заходу стався антиконституційний переворот, в результаті якого до влади прийшли «бандерівці», і проти російськомовного населення розпочався геноцид і громадянська війна; б) русофобська влада в Києві проводить каральні операції проти повстанців Донбасу; в) вороги Росії намагаються ввести Україну до ЄС і НАТО всупереч волі її народу; г) Україна – це країна, яка «не існує», і без Росії вона стикається з деградацією та розпадом.

Можна підсумувати, що російська пропаганда як інструмент підбурювання війни і геноциду має серйозні наслідки і вимагає уваги та відповідального ставлення з боку міжнародного співтовариства. Її вплив може

призвести до зростання конфліктів, загрози миру та безпеки в різних регіонах. Подібні інформаційні кампанії створюють атмосферу ворожнечі та ненависті, що може послужити підґрунтям для ескалації насильства та ворожнечі між групами населення. При цьому важливо враховувати, що пропаганда несе загрозу не лише для конкретних конфліктів, але і для міжнародної безпеки в цілому. Ефективна протидія такій пропаганді вимагає спільних зусиль держав, міжнародних організацій та громадянського суспільства з метою підвищення інформаційної грамотності, розвитку критичного мислення та підтримки медіа, які дотримуються принципів об'єктивності та правдивості у повідомленнях.

3.2. Аналіз інформаційної війни між Російською Федерацією та Україною за 2014-2022 рр. (Майдан, АТО)

З моменту проголошення незалежності України проти неї велась інформаційна війна, однак «гаряча фаза» почалася восени 2013 року. Напередодні Вільнюського саміту, на якому планувалося підписання Угоди про асоціацію між Україною та ЄС, Кремль активізував свою пропагандистську машину. Вона включала всі можливі канали впливу, зокрема телебачення, радіо, друковані та електронні ЗМІ, кіно, театр, книговидання, концерти, фестивалі, виставки, молодіжні субкультури, соціальні мережі та різноманітні громадські та релігійні організації.

Звертають увагу дослідники С. Г. Денисюк та В. О. Корнієнко з початку агресії Російської Федерації російська пропаганда набула форми «геббельсівської пропаганди» часів Другої світової війни, а сьогодні в Російській Федерації пропаганда розгортається на всіх рівнях суспільства [9, с. 95].

Під час Майдану в Україні відбувалася значна кількість інформаційних битв, які мали на меті впливати на громадську думку і змінювати хід подій. Російські ЗМІ та пропагандистські організації активно використовували російську мову як пропагандистський інструмент для зміни громадської думки

в Україні. Одним із прикладів такої пропаганди можна назвати телеканал «Росія-24», який вів пряму трансляцію з Майдану та поширював фейкові новини про насильство та злочинні дії протестувальників. Російські ЗМІ також активно сприяли дискредитації протестів та дезінформації громадськості, стверджуючи, що протести організовані «зовнішніми силами» та спрямовані на підрив Російської Федерації. Також для опису подій в Україні характерним є використання таких слів-маркерів, як: «Майдан», «Євромайдан», «хунта», «бандерівці», «нацисти» та «фашисти». Сам термін «Революція Гідності» не вживається. Ще однією причиною популярності російської преси є позитивне ставлення населення Східної України. Інформація безпосередньо впливає на свідомість і думку людей, тому пропаганда відіграла ключову роль у цій боротьбі [54].

Російська пропаганда використовує безглузді фейки, щоб паплюжити Україну, і вони націлені не лише на українську та західну аудиторію, а й на російську. Розглянемо основні фейки, які використовують зловмисники:

1. Західні країни фінансують Євромайдан. Російські ЗМІ заявили, що країни Заходу, особливо США, зацікавлені у зміні режиму в Україні та надають фінансову підтримку протестувальникам.

2. Брехня про Євромайдан та націоналістичні тенденції всього українського народу. Російські ЗМІ стверджували, що в Євромайдані брали участь лише націоналісти, які прагнули знищити Росію та розвал СРСР.

3. Спотворення насильства та злочинів, скоєних українськими протестувальниками. Російські ЗМІ намагалися намалювати Євромайдан як жорстоке та хаотичне місце, де правоохоронні органи не в змозі впоратися з протестувальниками.

4. Фейк про присутність ісламістів на Євромайдані. Російські ЗМІ твердили, що на Євромайдані присутні ісламісти, які прагнуть до встановлення ісламської держави в Україні та ведуть війну проти Росії.

Основними ЗМІ, які підтримують ці фейки, є: RT, Sputnik News, RT News, ТАСС, Інтерфакс та інші пропагандистські ЗМІ. Наративи, поширені

Росіянами, мали великий вплив, незважаючи на їх абсурдність. Вони викликали підозру в частини українського суспільства, але суспільство в цілому ставиться до них насторожено і критично. Незважаючи на це, дезінформація продовжує поширюватися і в майбутньому, як це можна спостерігати під час подій на сході України та під час агресії Росії та анексії Криму. Ціль всіх фальсифікацій і наративів – дискредитація Майдану та виправдання агресивної політики Росії. В результаті інформаційної війни частина населення на Сході та в Криму переконана в необхідності російського втручання. Створювалися образи «бандерівців» і «фашистів», хибні стереотипи.

Україна, ослаблена революцією, зіткнулася з новим ударом від сусіда. У березні 2014 року група журналістів у Криму стала свідком появи сотень «зелених чоловічків» – озброєних солдатів без розпізнавальних знаків. «Те, що відбувалося в Криму, було настільки безпрецедентним, що журналісти не знали, як це назвати», – згадує аналітик із центру CODA Story та колишній оглядач BBC Наталія Антелавка, яка поділилася своїми уроками, отриманими від російської пропаганди [10]. 16 березня 2014 року Верховна Рада Криму ухвалила рішення про проведення референдуму щодо статусу Криму, що суперечило законодавству України. Тим не менше, російські ЗМІ повідомили, що референдум в Криму відбувся, і більшість населення підтримала приєднання півострова до Росії. Однак насправді цей «референдум» проводився під контролем російських військових без погодження з українською владою. Згодом російські канали назвали ці події «возз'єднанням», тоді як міжнародна спільнота визнала їх анексією та окупацією. Загалом, можна стверджувати, що інформаційна війна Росії проти України під час окупації Криму була ефективною, оскільки сприяла досягненню основної мети – анексії Криму [10].

Після успішної анексії Криму Російською Федерацією в березні 2014 року агресори використовували пропаганду, щоб створити образ такого конфлікту в Росії, зміцнюючи її сильні позиції на міжнародній арені та

сприяючи легітимності російської окупації Донбасу. На початку окупації Донецької та Луганської областей Росія приділяла більше уваги створенню місцевих телеканалів з метою ведення російської пропаганди та створення гарного настрою серед місцевого населення. Основний наратив, який вони висували, полягає в тому, що на сході України існує «внутрішній конфлікт» і що Росія вживає заходів для захисту російськомовного населення України. Вони також стверджують, що українська влада не контролює свою армію і що бойовики на сході України є цивільними, які самі захищають свої права.

В Україні відбувається сценарій, який використовували в Абхазії та Осетії. У 1990-х роках Російська Федерація робила те ж саме - видавала російські паспорти жителям Абхазії. Після цього Росіяни під приводом захисту російських громадян окупували територію Абхазії. 30 000 етнічних грузин були виселені зі своїх домівок, і зараз у Грузії є приблизно 300 000 внутрішньо переміщених біженців, які не мають права повернутися до своїх домівок. У 2008 році Росія почала конфлікт в Осетії і втратила 20% її території [42]. На Донбасі за три роки війни зусиллями Росіян була створена маріонеткова мілітаризована псевдодержавна організація ДНР/ЛНР із системою «державних установ» – лише в ДНР було 20 «міністерств», а різноманітні «народна комісія», «Рада міністрів», «Прокурор», «Верховний суд» тощо. У цьому аномальному просторі формувалися й закріплювалися ворожі Україні політичні ідеології та соціокультурні реалії. «Республіка» сформувала «медіа-спецназ» у складі: 7 телеканалів (Перша Республіка, «Союз», «Оплот», «НовоРосія» та ін.), 4 радіостанцій і 13 республіканських газет. Ситуація в «Республіці» повністю під контролем російського впливу. Протягом 2015-2016 років Росія оприлюднила низку меседжів, серед яких було кілька ключових, зокрема: «Європейський Союз розвалюється», «Українські реформи провалюються», «Добробут пострадянських країн погіршується». Це три основні повідомлення, які проглядалися в російських ЗМІ. У самій Росії та на окупованих територіях у висвітленні європейської тематики переважали негативні оцінки ролі ЄС і сумніви щодо його

майбутнього. Більшість аргументів такі: Захід прагне розширити свій геополітичний вплив в Євразії, щоб послабити Росію; ЄС і США вступають у змову проти Росії; ЄС (Шенгенська угода, політика сусідства ЄС) добігає кінця; західні санкції набувають чинності [22]. Типовим прикладом масової фальсифікації є стаття В. Путіна «Про історичну єдність Росіян і українців» опублікована на сайті Кремля в липні 2021 року. Оцінка Путіним історичного розвитку України досить широка, але її правдивість викликає сумніви. Заперечуючи агресію, Путін видає бажане за дійсне, оскільки кількість жертв є прямим наслідком агресії Росії, яка почала окупацію Криму 20 лютого 2014 року, а потім за допомогою своєї добровольчої армії (Ігор Гіркін) і регулярної армії вторгнення на східну Україну. Повністю підконтрольні Росії проросійські бойовики не дотримувалися першого пункту Мінських угод – припинення вогню. Так, за майже річний період останнього припинення вогню (з 27 липня 2020 року по 12 липня 2021 року) місії ОБСЄ зафіксували 42,8 тис. порушень режиму тиші [7, с. 323]. Росія не визнає себе стороною конфлікту і продовжує дестабілізувати ситуацію, надаючи підтримку бойовикам і видаючи російські паспорти громадянам України в тимчасово окупованій зоні. Таким чином стаття Путіна ілюструє, як створюються фейки і як російське керівництво їх поширює, щоб прийняти брехню за правду.

Загалом, Росія зробила інформаційну війну важливою складовою своєї стратегії під час конфлікту на сході України з 2014 по 2022 рік. Роки антиукраїнської пропаганди сприяли формуванню стійких хибних стереотипів у Росії. Для багатьох росіян Україна виглядає як країна, де: а) за підтримки Заходу відбувся антиконституційний переворот, в результаті якого до влади прийшли «бандерівці», і розпочався геноцид російськомовного населення та громадянська війна; б) русофобська влада в Києві проводить репресії проти повстанців Донбасу; в) вороги Росії намагаються втягнути Україну в ЄС і НАТО всупереч волі її народу; г) Україна — країна, яка «не існувала», і без Росії вона стикається з деградацією та розпадом. Гібридна анексія Донбасу призвела до створення так званих «ДНР» і «ЛНР» — мілітаризованих зон,

просякнута ідеологією «русского мира», наповнена зброєю, пронизана мережею російських спецслужб і контрольованих армією бойовиків за підтримки російських офіцерів. Для багатьох бойовиків повернення до мирного життя, як «шахтарі чи трактористи», вже неможливе [50]. Незважаючи на те, що Україна та її партнери виявили значні зусилля для боротьби з дезінформацією, інформаційна війна продовжується й далі.

Отже, аналіз інформаційної війни між Російською Федерацією та Україною в період з 2014 по 2022 роки, який охоплює події початку Майдану та подальший розвиток ситуації під час Антитерористичної Операції (АТО), свідчить про інтенсивне використання інформаційних технологій для досягнення політичних і військових цілей. Пропагандистські кампанії Росії були спрямовані на дестабілізацію внутрішньої ситуації в Україні, формування негативного іміджу країни на міжнародній арені та вплив на громадську думку як в Україні, так і в Росії.

3.3. Інформаційна війна з початком повномасштабного вторгнення (лютий 2022-2024 року). Володимир Зеленський – основний об'єкт інформаційної війни

Під час нового витка російсько-української війни, що розпочався 24 лютого, підконтрольні владі російські ЗМІ продовжили практику створення фейкових (фейкових) новин, яка триває з 2014 року. Улюблений кремлівський троп звучить роками, стверджуючи, що Україна була «окупована нацистами» як один із мотивів Володимира Путіна для своїх «спеціальних військових операцій». Починаючи з кінця лютого 2022 року, переважна більшість великих російських ЗМІ долучилися до інформаційно-психологічної боротьби проти України, намагаючись підтримати військові дії. Такі видання, як «Известия», «Російська газета», «Московський комсомолец», «Коммерсант», «Взгляд», а також інформаційні організації, такі як «РИА Новости», «ИТАР-ТАСС», «РОСБАЛТ» і АІС, не тільки друкують неперевірені новини, але й самі вважаються такими, що створюють абсолютно неправдиві повідомлення [45,

с. 115]. На початку вторгнення телеграм-канали активно поширювали дезінформацію про хід війни, зокрема, поширюючи чутки, що українське керівництво нібито залишило країну або підписало договір про капітуляцію. Також поширювалася інформація про те, що жителі захоплених міст зустрічають російських окупантів як «визволителів». Окрім того, висвітлювалися неправдиві заяви щодо прослуховування та читання повідомлень громадян українськими спецслужбами в рамках «воєнного часу» [22]. Спостерігається тенденція, коли агресор висуває звинувачення Україні у діях, які згодом самі вчиняють. Наприклад, Росія заявляє, що українські війська використовують цивільних як живий щит, однак насправді українці щодня стикаються з протилежним. Росія також обстрілює гуманітарні коридори, звинувачуючи в цьому Україну, намагаючись переконати світ, що саме Україна не піклується про своїх громадян, тоді як Росія, навпаки, нібито прагне допомогти. Іншим фейком є твердження, що Україна намагається залучити іноземних найманців та терористів для боротьби проти російських сил. Зараз активно просувається наратив, що Росія воює не з маленькою країною, а з цілим НАТО, хоча ще на початку вторгнення таких заяв не було. 7 березня окупанти доставили на Запорізьку АЕС 14 журналістів-пропагандистів для зйомок «вдячних за визволення працівників станції» та для виправдання агресії, запевняючи громадян Росії, що станція знаходиться в цілковитій безпеці [34]. Для впливу на настрої українців Росія застосовує інформаційно-психологічні операції (ІПСО). Це комплекс заходів, спрямованих на поширення спеціально підготовленої інформації, метою якої є вплив на емоції, почуття та поведінку людей. Через це Росія намагається сформуванати громадську думку в бажаному для себе напрямку [46].

Яскравим прикладом інформаційно-психологічної операції є паніка, що виникла навколо нанесених міток на дорогах і будівлях. У месенджерах та соціальних мережах активно поширювалася інформація, яка закликала зафарбовувати ці мітки, нібито через те, що вони допомагають ворогу наводити ракети за допомогою супутників. Однак згодом виявилось, що ці

позначення були нанесені спеціальною світловідбивною фарбою, яка використовується для геодезичних робіт і не має жодного відношення до військових дій [16]. Окрім того, чимало неперевіраних Telegram-каналів та новостворених сторінок у соцмережах поширювали недостовірну інформацію щодо ракетних обстрілів, що викликало паніку серед українців і позбавляло їх здатності до критичного мислення. Напередодні 9 травня 2022 року, так звані «Іпсошники» поширювали чутки, що «Москва готує для українців на 9 травня «кривавий феєрверк», «Путін оголосить війну та масову мобілізацію», «Путін нанесе по Києву тактичний ядерний або хімічний удар». Однак реальна ситуація на фронті була настільки несприятливою для Кремля, що через втрату 199 літаків і 158 гелікоптерів Росія скасувала повітряну частину параду 9 травня, посилаючись на «погодні умови» [46].

Також, російські ЗМІ використовували іпсо, стверджуючи, що в Україні відбуваються масові дезертири з армії та що українські військові не мають бажання воювати проти Росії. Отже, іпсо використовуються для того, щоб змінити громадську думку та вплинути на політичні рішення в інтересах Росії. Вони не завжди працюють, але можуть нанести серйозний удар на продуктивність українського суспільства.

Вкрай небезпечною складовою «гібридної» війни проти України є агресія в кіберпросторі. Зокрема, йдеться про масовані атаки на сайти органів влади та державних компаній, війну в соцмережах, яку розгорнули російські «фабрики троллів», і кібершпигунство. За офіційною інформацією Департаменту кібербезпеки СБУ, щодня відбивають до 10 кібератак. Однак на цьому фронті Україна активно протистоїть агресору. Михайло Федоров, міністр цифрової трансформації, очолює департамент, який створив телеграм-канал для IT Army of Ukraine. Федоров відкидає звинувачення у заохоченні атак на російські цивільні цілі, водночас підкреслюючи, що Україна має «моральне право робити все можливе для захисту життя наших громадян». Проте кібератаки з боку Росії продовжуються, і очікується, що вони триватимуть у 2023–2024 роках.

Одним з головних об'єктів інформаційної війни став президент України Володимир Зеленський. Однією з основних стратегій стало створення негативного образу Зеленського як слабкого, нестабільного лідера, неспроможного ефективно керувати країною в умовах кризи. Ця тактика проявлялася через активне поширення дезінформації та фейкових новин про нібито неправильні рішення президента, що мало на меті підірвати довіру до нього як серед українців, так і на міжнародному рівні. Зеленський та його комунікаційний штаб активно реагували на ці напади, здійснюючи контрпропаганду та використовуючи різноманітні медійні платформи для поширення власних позицій і відповідей на звинувачення. Одним із найбільш поширених фейків було твердження, що після масованого ракетного обстрілу України президента евакуювали до секретного бункера на заході України або навіть на кордон з Польщею. Основним поширювачем цього фейка був Ілля Кива, який вже помер. Насправді ж, уряд США запропонував Зеленському залишити Київ задля безпеки, на що він відповів: «Бій тут, мені потрібні боєприпаси, а не поїздка» [53]. «Ми всі тут. Наші військові тут, як і наш народ, і все суспільство», – такими словами Зеленський підтвердив свою присутність в Україні та непохитність у боротьбі з агресором, випромінюючи впевненість і силу в умовах війни. Ці слова він промовив в одному зі своїх відомих відео в стилі селфі, яке стало символом його стійкості та мужності. Крім того, він неодноразово підкреслював, що Росія використовує великі фінансові ресурси для поширення пропаганди. «Інформаційну війну, насамперед, я вважаю, можна перемогти тільки розумом і аналізом. Умінням не вірити, не сліпо довіряти, а все перевіряти», – заявив Зеленський, наголошуючи на важливості критичного мислення та перевірки інформації, щоб протистояти маніпуляціям ворога [40].

Отже, українська стійкість до російської пропаганди та дезінформації, набута від початку конфлікту на сході України у 2014 році, допомогла країні уникнути інформаційного хаосу у 2022 році. Хоча Росія не змогла переконати західні країни та громадян про необхідність вторгнення, російські

дезінформаційні кампанії сприяли розпалюванню дискусій та діленню думок. Водночас, підтримка західних країн для України залишається сильною, та на даний момент, російські кампанії не змогли зруйнувати цю єдність.

РОЗДІЛ 4

ПРОТИСТОЯННЯ УКРАЇНИ НА ІНФОРМАЦІЙНОМУ ФРОНТІ

4.1 Висвітлення образу України засобами масової інформації за кордоном

Ментальність української цивілізації формувалася протягом тривалого історичного процесу, про що пишуть дослідники Ярослав Калакура, Олег Рафальський та Михайло Юрій. Від періоду Київської Русі, коли державотворчі процеси були під впливом християнства та етнічної самосвідомості, до Галицько-Волинського князівства, де ці риси були зміцнені. У часи козацької доби українці визнали себе спадкоємцями Київської Русі та започаткували глибокі культурні й політичні зв'язки. Періоди під владою Австро-Угорщини та Російської імперії сформували образ України як «МалоРосії», водночас підкріплюючи ідею нації, що прагне до свободи. Тому, поряд з демократичними, толерантними та лагідними рисами, українці мають також відчуженість, інтровертивність та схильність до анархічних поглядів [19, с. 317].

Ці історичні особливості ментальності важливо враховувати, проте не слід їх перебільшувати, адже однією з головних функцій держави є зміцнення ідеї, які підтримують національну єдність і формують імідж країни на міжнародній арені. Прямий обов'язок уряду перед громадянами полягає у сприянні розвитку національної ідентичності та захисті цілісності держави. Для досягнення цієї мети уряд активно використовує засоби масової інформації, які відіграють ключову роль у створенні образу країни. Мас-медіа мають найбільший вплив на формування бренду та іміджу держави як на внутрішньому, так і на зовнішньому рівнях, оскільки вони постійно взаємодіють з різноманітними чинниками, що формують образ нації [6, с. 366].

Вітчизняні мас-медіа, а також журналісти телебачення і радіо, з перших хвилин війни проявили мужність, самовідданість і відповідальність, висвітлюючи підступну агресію РФ проти України. Український

телерадіомарафон став об'єднувальним фактором нації, зближуючи людей незалежно від їхніх політичних поглядів та переконань в боротьбі за захист Батьківщини. З самого початку запеклого опору окупантам вітчизняні ЗМІ стали основним джерелом інформації про події на фронті, наміри агресора та об'єднання українського суспільства в прагненні жити на своїй землі вільно.

Окрім вітчизняних ЗМІ, про початок і хід варварської агресії Росії проти України повідомляли й західні медіа. Спочатку більшість закордонних інформаційних агентств, преса, радіо та телебачення обмежувалися короткими повідомленнями про воєнні дії в Україні та реакцію західних політиків на російську агресію. Ця інформація, хоча й потрапляла до заголовків новин, була здебільшого лаконічною і часто нейтральною. Проте з розгортанням бойових дій та активізацією роботи іноземних кореспондентів в Україні західні мас-медіа поступово зробили висвітлення протистояння основною частиною своєї інформаційної політики [33, с. 17].

На сьогодні можна констатувати факт, що кожне закордонне ЗМІ (так чи інакше) «говорить» про Україну. Так французька газета «Le Figaro» опублікувала інтерв'ю з Володимиром Зеленським. У ньому йшла мова про рік повномасштабної війни та про майбутній приїзд Президента України до Європи. Також Володимир Зеленський «закликав західних лідерів озброювати Україну, поки Росія не буде розгромлена, інакше «Путін зробить те ж саме в іншому місці» [51]. Водночас у газеті писали і про візит Д. Байдена до Києва і про «картиною на віки» перед Михайлівським монастирем.

У свою ж чергу британська газета «Financial Times» публікує статті про переселенців з України, економіку нашої країни та масовані ракетні обстріли. Видання постійно наголошує на тому, що не можна давати Росії маніпулювати зброєю масового ураження і лякати цим Україну і Європу [52].

У іспанській газеті «La Vanguardia» 8 березня 2023 вийшла стаття про українських жінок, які роблять свій внесок у оборону не лише всередині країни: одні беруть до рук зброю як солдати, а інші очолюють ініціативи

громадянського суспільства. Існує також зовнішній фронт: конгреси, круглі столи, міжнародні нагороди, інтерв'ю в засобах масової інформації [55].

Журналісти міжнародних видань, висвітлюючи образ України в світовій політиці та реакцію світу на агресивну війну Росії проти України, особливо зосереджуються на аналізі реакції світових політиків. Значна увага також приділяється візитам іноземних політиків і посадовців до України. Від початку повномасштабної агресії Росії кількість публікацій про Україну в світових ЗМІ значно зростає. Основною причиною цього стало підвищення концентрації української тематики в глобальному інформаційному просторі. Журналісти активно коментують всі події, що відбуваються в Україні, а детальний аналіз міжнародної ситуації здійснюється завдяки широкому колу авторів, серед яких – експерти, науковці, інтелектуали, а також спеціальні кореспонденти видань і інформаційних агентств, які працюють безпосередньо в Україні [44, с. 300].

Досліджуючи образ України у світовому інформаційному просторі, не можна оминати увагою і пропагандистський вплив держави-агресора на формування іміджу нашої держави. Розглянемо детальніше, як російські ЗМІ репрезентують сьогоденні події в Україні.

З березня 2014 року російські закордонні ЗМІ приділяють досить активну увагу подіям в Криму та Україні, оскільки спрямованість цих подій зачіпає значно ширший спектр міжнародних відносин, ніж відносини Україна-Росія. Вчений Д. Ю. Золотухін зазначив, що РФ намагається донести цей меседж своїм західним партнерам: «Київ є головним порушником Мінських угод!». Кремль намагається надіслати меседж лідерам США та ЄС щодо обговорення варіантів встановлення миру на Донбасі лише з керівництвом Росії та підконтрольними йому бойовиками [13, с. 127]. Щодо зображень та онлайн-інформації з окупованих територій є значна кількість майданчиків, які широко пропагують ідею «руського мира». О. В. Курбан вдало розділив їх на:

- «АнтиМайдан» (спільнота у Facebook, 67 тис. підписників);
- «НовоРосія» (спільнота у Facebook, 12 тис. підписників);

- «Антисамостійницький рух, з нами правда і Бог» (Спільнота «Однокласники
- «Російська весна (НовоРосія)» (спільнота «Однокласники», 152 тис. послідовники);
- «НовоРосія» (спільнота «Однокласники», 216 тис. підписників);
- «АнтиМайдан» (спільнота «ВКонтакте», 535 тис. підписників);
- «НовоРосія» (спільнота ВКонтакте, 309 тис. підписників) [23, с. 68].

Україна більшістю російських ЗМІ за кордоном розглядається як об'єкт, а не суб'єкт міжнародних політичних відносин. Головною причиною поразки Києва в інформаційній війні в кримському протистоянні в березні 2014 року і сьогоденішнього неефективного східного протистояння, А. В Шумка вважає «відсутність будь-якої системної та методичної роботи в інформаційному полі» [48, с. 12].

ЗМІ в Російській Федерації, такі як Sputnik, Визнані Заходом «Russia Today», «РИА Новости» і «Life News» використовуються для інтенсивної та багатоканальної пропаганди та переконання міжнародної спільноти. Телеканал Russia Today охоплює територію практично всіх континентів через супутникове мовлення і доступний в мережах кабельного телебачення більшості європейських країн. Журналісти каналу з сучасних телестудій доносять до мас новини, коментарі та аналітику вільною англійською мовою, подану, звичайно, у вигідному для Росії світлі. Оприлюднюються шокуючі повідомлення про вбивства правозахисників і журналістів у Росії, демонстрації продемократичної опозиції, які розганяються, заворушення неонацистів. Вивчаючи іншомовні журнали «Diplomacy» та «The National Interest» та інших науково-економічних журнали, можна ознайомитись із певною статистикою та суперечливими рамками публікацій. Погляди авторів суттєво відрізняються, одні зосереджують свою діяльність на аналітичному центрі Росії та Заходу, інші підтримують російську владу, пропагують свої погляди та підтримують їх, охоплюючи всі напрямки прокремлівського

«гібридного» захисту Росії. Також є автори, які вважають, що конфлікт в Україні та навколишніх територіях є внутрішньоукраїнським конфліктом, але більшість авторів все ж підтримує Україну в поточному конфлікті з Російською Федерацією. Багато авторів науково-аналітичних праць, явно чи приховано проєвропейських, засуджували збройне втручання Росії в Україну та відверто рекомендували власним політикам і урядовцям активніше допомагати Україні у відновленні її територіальної цілісності. Таким чином формується імідж нашої країни. Чому ж він такий важливий? Бо саме це є важливою складовою її дипломатичного, економічного та культурного успіху. Важливість іміджу України полягає в тому, що він впливає на сприйняття країни як надійного партнера для міжнародного співробітництва, інвестицій та туризму.

Отже, висвітлення образу України в зарубіжних засобах масової інформації значно вплинуло на міжнародне сприйняття країни під час конфлікту з Росією. Зарубіжні медіа спочатку надавали лаконічні та нейтральні повідомлення про воєнні дії, але з часом їхні репортажі стали більш детальними та емпатичними. Підвищена увага іноземних кореспондентів до подій в Україні сприяла формуванню образу країни як держави, що мужньо захищається від агресора. У результаті увага до подій в Україні призвела до збільшення підтримки нашої держави з боку міжнародної спільноти та громадськості, що знайшло вираження у посиленні політичної та економічної допомоги. Висвітлення подій продемонструвало світові волю українського народу до незалежності та свободи, зміцнивши позитивний імідж країни на глобальній арені.

4.2 Протидія України російським інформаційним впливам

Протягом останніх 10 років держава-агресор активно веде інформаційну війну проти України. Ця агресія спрямована на дестабілізацію внутрішньополітичної та соціальної ситуації в країні, а також на пошкодження її міжнародного іміджу, зокрема вплив на двосторонні та багатосторонні

відносини з ключовими державами-партнерами. Тривала військова агресія Росії створює серйозну загрозу національній безпеці України через антиукраїнську пропаганду, що активно поширюється.

Інформаційна агресія має на меті непряме втручання в українські внутрішні справи, зокрема через вплив на громадську думку, особливо серед проросійськи налаштованих груп у Криму та Південно-Східній Україні. Ситуація в національній інформаційній сфері є складною через значний вплив російських медіа на населення, а також через технічні труднощі в поширенні сигналу українських ЗМІ в окремих регіонах країни та за кордоном [36, с. 30].

На тлі постійних і агресивних ракетних обстрілів житлових і громадських будівель, об'єктів критичної інфраструктури та інших терористичних актів, Російська Федерація активно використовує різноманітні інформаційно-психологічні операції для поширення дезінформації та фейків, залякування громадськості і створення панічних настроїв. Для досягнення своїх стратегічних цілей в Україні Росія активно використовує свої ресурси в інформаційній сфері. Пропаганда та дезінформація залишаються важливою складовою її агресивної політики та війни проти України.

Спеціальні служби іноземних держав, зокрема Росії, продовжують вести розвідувально-підбивну діяльність, підтримуючи сепаратистські настрої, використовуючи організовані злочинні угруповання та корумпованих посадовців для зміцнення своєї інфраструктури впливу, зокрема через пропагандистське інформаційне втручання. Стратегічною метою політичного керівництва РФ є нагнітання інформаційної істерії та поширення російської пропаганди й проросійської ідеології «визволителів» світу від фашизму. Потоки пропаганди та дезінформації постійно зростають, що вимагає вдосконалення системи протидії через інституційні та правові механізми, що потребує консолідації зусиль сектору безпеки та оборони України, посилення спроможностей для нейтралізації російської інформаційної експансії, особливо в умовах воєнного стану [8, с. 119].

Характер збройних конфліктів та можливості їх мирного вирішення тісно пов'язані з особливостями міжнародної системи, в рамках якої вони розгортаються. Війни, або збройні конфлікти, є спланованими зіткненнями військових сил протидіючих сторін, що мають на меті завдання максимальної шкоди противнику, навіть до повного знищення його військових і економічних можливостей. Сучасні збройні конфлікти часто мають вигляд гібридних війн, що поєднують традиційні методи (використання зброї) і нетрадиційні (інформаційний вплив). Активне застосування інформаційних ресурсів отримало назву інформаційної війни [2]. На сьогодні можна зазначити, що в арсеналі Росії одне з провідних місць належить інформаційній війні, зокрема розповсюдженню дезінформації та пропаганді. Важливо підкреслити, що ці дії не обмежуються лише Україною, яка опинилася в центрі російського впливу, але відчувається й у багатьох інших країнах, що надають допомогу Україні. Інформація не має кордонів, тож її розповсюдження впливає на держави та світову спільноту в цілому. Тому важливо розробляти єдиний підхід до розуміння та протидії дезінформації на міжнародному рівні, зокрема в умовах євроінтеграції. Це допоможе уникнути впровадження «неоднозначних» норм щодо боротьби з дезінформацією на національному рівні [35, с. 338].

У «Стратегії інформаційної безпеки України» 2021 року уточнюється поняття пропаганди та дезінформації як загрози, що надходить безпосередньо від Росії. Протидія дезінформації та інформаційним операціям, зокрема з боку держави-агресора, спрямованим на ліквідацію незалежності України, визначена як стратегічна ціль номер один. Небезпека російської пропаганди та дезінформації проявляється у двох аспектах.

1. По-перше, антиукраїнський порядок денний та ворожі наративи формують і підтримують ненависть до України та українців у самій Росії. Дослідники пропаганди Г. Джоветт та В. О'Донелл зазначали, що мета пропаганди - схилити людей до жертвування, гуртування та вбивства. Це відображається в ефекті російської пропаганди на власне суспільство: Росіяни

готові пожертвувати всім заради війни проти України, об'єднатися заради війни та вбивати українців. Українці стали об'єктами та жертвами цієї пропаганди.

2. По-друге, вплив російської пропаганди на українське суспільство зумовлений низкою факторів. Російська мова суттєво спрощує розуміння пропагандистських наративів. Спільне історичне минуле робить українське суспільство вразливим до радянських стереотипів. Крім того, відносно спільні культурні аспекти 1990-х років надали Росії потужний важіль впливу на українців, апелюючи до зрозумілих образів та уявлень [39].

З перших днів російського вторгнення в Україну, на інформаційному фронті проти російських окупантів активно діє спільнота цифрових фахівців у Telegram, що відома як «Креативні сили України». Ініціатор проекту, Ольга Ель Рай, зауважила: «Війна розпочалася з дезінформації... Ми усвідомили, що поряд із війною на фронті існує інформаційна війна – із дезінформацією, фейками та пропагандою з боку Росії» [10]. Відеомейкери, копірайтери та ілюстратори створюють професійний контент і розповсюджують його, щоб протистояти дезінформації. Ця спільнота взаємодіє з медіа різних країн світу, щоб надати об'єктивні сюжети про Україну. Масштабність волонтерського руху протидії дезінформації та кіберзагрозам РФ підтверджується створенням першої IT-армії у світі в Україні після вторгнення РФ 24 лютого 2022 року, яка об'єднує понад 300 000 волонтерів, серед яких є представники технологічних компаній та фахівці з кібербезпеки. Оскільки Україна вже давно була об'єктом дезінформаційних кампаній та кібернападів РФ, ці фахівці були знайомі з російською тактикою і вдало нейтралізували негативні впливи та створили певну стійкість. До фактчекінгової діяльності також активно долучились і інші організації, зокрема, StopFake, що активно публікує спростування на інформаційні закиди рф (Дод. В).

Після повномасштабної агресії українське громадянське суспільство швидко відреагувало на російську інформаційну загрозу. Дослідники поширення пропаганди були вражені кількістю неправдивої російської

інформації на початку війни. Співробітники ОГС «LetsData», яка використовує штучний інтелект для аналізу ворожих інформаційних операцій, констатували, що протягом першого місяця вторгнення вони щодня виявляли близько 35 нових фактів російської дезінформації. Досвід «LetsData» дозволив запропонувати світові унікальну, перевірену на практиці експертизу в галузі комунікацій на тлі зловмисних інформаційних кампаній [26, с. 369].

Одним із ефективних заходів захисту населення від дезінформаційного впливу рф (зокрема, і у соціальних мережах) є інформаційна освіта або медіаграмотність.

Медіаграмотність визначається не лише здатністю розрізнити правдиву інформацію від дезінформації, але й умінням критично оцінювати та розуміти різноманіття медійних форматів. У світі, де медіавіруси можуть швидко поширюватися через соціальні мережі та інші канали, важливо виховувати суспільство, яке знає, як ефективно користуватися медійними ресурсами, щоб уникати пасток дезінформації та забезпечити сталість інформаційного простору (Дод. Г).

Медіаосвіта розглядається як навчання, що включає в себе розвиток різноманітних навичок та знань, спрямованих на розуміння та використання різних видів медіа і технологій. Вона має надавати людям здатність критично аналізувати, творчо сприймати та створювати медіатексти, а також розуміти соціокультурний контекст та політичні аспекти функціонування медіа в сучасному світі. Медіаосвіта визначається як необхідний елемент основних прав громадян на свободу вираження та інформації, сприяючи демократії, і рекомендується включати до навчальних планів національних систем освіти. Особлива увага зосереджена на переконанні, що медіаосвіта є фундаментальним правом людини і має продовжуватися та удосконалюватися протягом усього життя [14, с. 28].

В основі медіаграмотності лежить вміння критичного мислення, яке визначається як оціночне та рефлексивне, відкрите для нових інформаційних шарів, які нарастають на основі особистого життєвого досвіду. Критичне

мислення виявляється у послідовних розумових діях, спрямованих на перевірку висловлювань чи систем висловлювань з метою визначення їх відповідності фактам, нормам або цінностям. Це вміння суворо оцінювати свої та інші думки, аналізувати припущення, враховуючи всі аргументи за та проти, розглядаючи припущення як гіпотези, які потребують перевірки. Загалом, критичне мислення представляє собою форму практичної логіки, адаптованої до контексту розмірковувань та індивідуальних особливостей мислителя [31, с. 58].

У Європі уважно стежать за розвитком подій в Україні і не приховують, що їм набридла непередбачуваність розвитку подій і що політики замість ефективних політичних та економічних реформ вирішують власні проблеми.

Для покращення іміджу України необхідно доносити до міжнародної спільноти правду про нашу країну, популяризувати її традиції та цінності. Слід підкреслити, що Україна є європейською країною з багатим сировинним потенціалом, родючими землями, сприятливими кліматичними умовами та високим інтелектуальним потенціалом. Українське суспільство має важливий ринок кваліфікованої робочої сили. В економіці є перспективні сфери міжнародної співпраці – сфери, які можуть виробляти високотехнологічну продукцію для захоплення міжнародних ринків.

Можна підсумувати, що протидія України російським інформаційним впливам може бути досить ефективною завдяки комплексному підходу, що включає активну участь державних інституцій, громадських організацій та медіа. Українські ЗМІ оперативно та правдиво висвітлюють події, запобігаючи поширенню дезінформації. Важливу роль має і співпраця з міжнародними партнерами, що дає змогу викривати російські пропагандистські наративи на глобальному рівні. Крім того, інформаційні кампанії спрямовані на підвищення медіаграмотності населення, що зменшило вплив фейкових новин. Активне використання соціальних мереж дозволяє швидко поширювати правдиву інформацію та мобілізувати суспільство.

Завдяки цим заходам Україна має можливість значно послабити вплив російської пропаганди та зміцнити свою інформаційну безпеку.

РОЗДІЛ 5

МЕТОДИКА ВИКЛАДАННЯ ІНФОРМАЦІЙНОЇ ВІЙНИ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ В ШКІЛЬНОМУ КУРСІ ІСТОРІЇ

В сучасному світі, де інформаційні технології відіграють надзвичайно важливу роль, інформаційні війни стали невід’ємною складовою конфліктів між державами. Російська агресія проти України включає не лише військові дії, але й масовану інформаційну атаку, яка спрямована на дестабілізацію українського суспільства, послаблення міжнародної підтримки України та створення викривленого образу нашої держави у світі. Вивчення методів і засобів цієї інформаційної війни в шкільному курсі історії є надзвичайно важливим для формування критичного мислення у молодого покоління, здатності розпізнавати пропаганду та протистояти дезінформації.

Для розуміння особливостей викладання цієї теми в школах важливо звернути увагу на навчально-методичний комплекс історії України в 11 класі.

Як вказано у навчальній програмі з історії України для 6–11 класів, метою навчання є реалізація загальної мети базової середньої освіти, яка полягає в розвитку та соціалізації учнів, формуванні їх національної самосвідомості, загальної культури, світоглядних орієнтирів, екологічного мислення і поведінки, а також творчих і дослідницьких здібностей, життєвих навичок, готовності до саморозвитку і самонавчання в умовах глобальних змін і викликів.

Випускник загальноосвітнього закладу – це патріот України, який добре знає її історію, володіє українською мовою, поважає культуру інших народів, вільно спілкується державною мовою, а також рідною (у разі відмінності) та однією чи кількома іноземними мовами. Він має прагнення до самоосвіти, проявляє активність у громадському та особистому житті, здатний до підприємливості і ініціативи, має уявлення про світобудову, дбайливо ставиться до природи, безпечно використовує досягнення науки і техніки та веде здоровий спосіб життя.

Процес консолідації української нації, особливо в умовах тривалої російсько-української війни та широкомасштабного російського вторгнення, підкреслює важливість історичної освіти в школах [17].

Проблемі дослідження інформаційної війни Росії проти України присвячений Розділ 6 навчальної програми «Європейський вибір України. Російсько-українська війна», у якому розкрито роль російської пропаганди в розпалюванні війни та геноциду. Учні ознайомляться з концепцією «денацифікації України», яку використовує Росія як ідеологічне виправдання своєї агресії. Програма включає аналіз методів та засобів російської пропаганди, спрямованої на дискредитацію України на міжнародній арені та підбурювання конфліктів всередині країни. Окрему увагу приділено стратегіям протидії української держави та суспільства російській дезінформації, зокрема, медіаграмотності, інформаційній безпеці та співпраці з міжнародними партнерами. Вивчення цієї теми дає змогу учням краще розуміти сучасні виклики інформаційної війни та важливість збереження національної ідентичності та демократичних цінностей.

В умовах реформування шкільної історичної освіти важливим є і вивчення навчальної програми інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» для 10-11 класів. У рамках цього курсу у школярів формуються ключові компетентності, що дають змогу учням навчитись застосовувати набуті знання та навички у реальному житті.

Підрозділ 6.6 «Російсько-українська війна: імперський геноцид в Україні» навчальної програми інтегрованого курсу «Історія: Україна і світ» [18] розглядає сучасний конфлікт між Україною та Росією крізь призму історичних та геополітичних контекстів. Учні мають можливість дослідити імперські амбіції Росії та їх вплив на політику та дії, спрямовані на знищення української національної ідентичності. Програма зосереджує увагу на воєнних злочинах, масових вбивствах та інших актах насильства, які мають ознаки геноциду. Розглянуто також міжнародні реакції та зусилля України щодо протидії агресії та захисту своїх громадян. Вивчення цієї теми сприятиме

глибшому розумінню учнями складної ситуації в Україні та необхідності підтримки національного суверенітету та міжнародного правопорядку.

Важливим складником навчально-методичного комплексу з історії України 11 класу є і підручники та посібники, що допомагають краще розкрити досліджувану тему.

Параграф 29 «Україна в системі міжнародних відносин. Збройна агресія російської федерації проти України» підручника Н. Сорочинської та О. Гісем [43] розглядає місце України в глобальній політичній арені та вплив російської агресії на її міжнародні відносини. У цьому параграфі аналізується роль України як важливого геополітичного гравця, а також її зусилля щодо інтеграції в європейські та світові структури. Окрему увагу приділено збройній агресії РФ проти України, яка почалася у 2014 році, та її наслідкам для регіональної і глобальної безпеки. Обговорюються також реакції міжнародної спільноти на конфлікт, зокрема санкції проти Росії та підтримка України з боку західних країн. Матеріал підручника дає змогу учням зрозуміти складність сучасної міжнародної політики та важливість дипломатичних зусиль для забезпечення суверенітету і територіальної цілісності України.

Параграф 27 «Збройна агресія російської федерації проти України» підручника В. Власова [5] присвячений детальному аналізу конфлікту між Україною та Росією, який розпочався у 2014 році. У параграфі розглядаються причини та передумови російської агресії: анексія Криму та підтримка сепаратистських рухів на сході України. Детально висвітлюються основні етапи військових дій, а також їхній вплив на українське суспільство та економіку. Особливу увагу приділено міжнародним реакціям на агресію, включаючи санкції проти Росії та дипломатичну підтримку України з боку західних країн. Параграф також обговорює зусилля України з протидії агресії, зміцнення обороноздатності та інтеграції до європейських та світових структур.

Параграф 33 «Революція Гідності. Збройна агресія російської федерації проти України» підручника М. Мудрого та О. Аркуші [29] охоплює ключові

події новітньої історії України. В параграфі висвітлюється Революція Гідності 2013-2014 років, яка стала переломним моментом у боротьбі українського народу за демократичні цінності та європейський вибір. Проаналізовано початок збройної агресії Росії проти України, що призвела до анексії Криму та війни на Донбасі. Параграф аналізує причини та наслідки російської агресії, зокрема вплив на політичну та економічну ситуацію в Україні. Окремо розглянуто міжнародну реакцію на конфлікт, зокрема, санкції проти Росії та підтримку України з боку міжнародної спільноти.

На нашу думку, одним із ефективних методів вивчення інформаційної війни Росії та України на уроках історії у 11 класі є використання кейс-студій або аналітичних завдань.

Кейс-метод – це аналіз ситуації, який передбачає осмислення реальної ситуації, опис якої відображає не тільки певну практичну проблему, але й активізує певний комплекс знань, що необхідний для засвоєння зазначеної проблеми. Практична значимість кейс-методу полягає в тому, що вимагає від школярів вміння роботи з текстами підручника, адаптованими текстами історичних документів, знаковими системами (позначками на історичній та сучасній картах), навичками розв'язання навчальних завдань [1, с. 6].

Учні можуть аналізувати конкретні події, пов'язані з інформаційною війною, і розглядати їх з різних позицій – політичної, економічної, соціальної, що сприятиме розвитку аналітичних навичок, критичного мислення та здатності до аргументованого висловлення власної думки.

Ще одним ефективним методом є проведення дискусій та дебатів на тему інформаційної війни, що сприятиме розвитку комунікативних навичок учнів та вміння аргументовано висловлювати свою позицію.

Дискусія передбачає відкриту публічну бесіду щодо суперечливого питання, де учасники обмінюються думками з певної проблеми. У науковому контексті термін «дискусія» використовується в різних значеннях: як просте обговорення, у якому учасники висловлюють свої думки, доповнюючи або

уточнюючи судження чи факти, або як суперечка, де зіштовхуються різні погляди, позиції, підходи. Зазначено, що дискусію часто ототожнюють з полемікою – цілеспрямованим, емоційно насиченим відстоюванням вже сформованої і незмінної позиції [4, с. 54].

Дискусія має важливе значення для розвитку учнів, оскільки вона сприяє формуванню таких навичок, як терпимість до різних думок, поведінки та переконань інших людей, вміння уважно слухати і не перебивати, уникати принизливих висловлювань, поважати думку опонента та намагатися зрозуміти його точку зору, а також демонструвати стриманість, скромність і самокритичність, здатність з гідністю визнавати слабкості своєї аргументації. Більшість дослідників вважають дискусію не окремим методом, а сукупністю різноманітних методів, серед яких найпоширенішими є дебати, круглий стіл, експертні засідання (панельні дискусії), форуми, групова робота та судові засідання [30, с. 126].

Вчитель може організувати обговорення конкретних випадків дезінформації та її наслідків для суспільства, а також запросити експертів, журналістів або дослідників, які мають досвід у сфері медіаграмотності та інформаційної безпеки.

Цікавим методом є і проєктна діяльність, яка залучає учнів до створення власних інформаційних матеріалів, що протидіють дезінформації.

Результатом роботи над проєктом є інтеграція отриманих знань, сформованість практичних умінь, а також особистісних якостей, необхідних для формування креативності: вміння організовувати навчальну творчу діяльність, співпрацювати, комунікувати, акумулювати та використовувати творчий досвід інших тощо. Особливості використання методу проєктів у процесі навчання історії включають: розроблення актуальної в особистому, дослідницькому та творчому аспектах проблеми (завдання); практична спрямованість очікуваних результатів; самостійна діяльність учнів (індивідуальна, парна, групова); забезпечення активної комунікації (діалог, дискусія); застосування методів стимулювання та мотивації діяльності

старшокласників, створення доброзичливої атмосфери, «ситуації успіху»; забезпечення рефлексії [3, с. 25].

Учні можуть розробляти презентації, інформаційні бюлетені, відеоролики або навіть вести власні блоги, спрямовані на викриття фейків та пропаганди. Проектна діяльність сприяє практичному застосуванню знань, отриманих на уроках, та розвитку творчих здібностей. Крім того, учні вчитимуться працювати в команді, шукати та перевіряти інформацію, а також створювати достовірний контент, що сприяє підвищенню їхньої медіаграмотності та критичного мислення.

Отже, вивчення інформаційної війни Росії проти України у шкільному курсі історії важливо забезпечити різноманітністю методик, що дозволить учням глибше зрозуміти сутність цього явища. Дебати та дискусії сприяють формуванню аргументованих позицій та вмінню висловлювати свою думку. Проектна діяльність та кейс-стаді розвивають аналітичні навички та навички прийняття рішень в умовах несподіваних ситуацій. Важливою складовою є створення атмосфери відкритості для обговорення теми та взаємного навчання між учнями, що сприяє формуванню толерантного та критичного ставлення до інформації.

Як практичну реалізацію досліджуваної теми, нами було розроблено план-конспект уроку на тему «Гібридна війна Росії проти України: сучасний стан та шляхи протидії».

Розробка уроку на тему

«Гібридна війна Росії проти України: сучасний стан та шляхи протидії»

Тема. Революція Гідності. Збройна агресія Російської федерації проти України.

Урок 33. Гібридна війна Росії проти України: сучасний стан та шляхи протидії.

Мета уроку:

Навчальна: ознайомити учнів із поняттям гібридної війни, її характерними рисами та основними компонентами на прикладі російсько-українського конфлікту. Надати знання про сучасні методи ведення гібридної війни та стратегії інформаційної протидії.

Розвивальна: розвивати у школярів критичне мислення та аналітичні навички через аналіз різних факторів гібридної війни та її наслідків для України. Сприяти формуванню вміння оцінювати ефективність різних методів протидії та розробляти власні стратегії інформаційної безпеки.

Виховна: виховувати у дітей почуття патріотизму та громадянської відповідальності через усвідомлення важливості протидії гібридним загрозам для захисту національної безпеки України. Сприяти формуванню активної громадянської позиції та готовності брати участь у захисті інформаційного простору країни.

Тип уроку: засвоєння нових знань.

Загальнодидактичні методи: використання інноваційних методів навчання, обговорення та аналіз.

Обладнання: підручник Мудрий М., Аркуша О. Історія України (рівень стандарту): підручник для учнів 11 класу закладів загальної середньої освіти. Тернопіль: Астон, 2019. 304 с.; наочність.

Очікувані результати: у результаті вивчення цієї теми Учні зможуть пояснити поняття гібридної війни та її основні компоненти, а також розумітимуть сучасний стан російсько-українського конфлікту. Школярі удосконалять навички аналізу інформаційних загроз та розробки стратегій протидії дезінформації, що сприятиме їхній обізнаності та активній громадянській позиції.

Понятійний апарат: гібридна війна, інформаційна безпека, кібератака, російсько-українська війна.

ХІД УРОКУ

I. Організаційний момент

Привітання вчителя, перевірка всіх присутніх у класі.

II. Актуалізація опорних знань учнів. Перевірка домашнього завдання Обговорення.

Що для вас означає термін «гібридний»? Якими синонімами його можна замінити? Чому війна Росії та України називається саме гібридною?

III. Мотивація навчальної діяльності

Вчитель. Сьогодні ми з вами будемо досліджувати один із найскладніших періодів історії України, а саме її протистояння державі-агресору – російській федерації.

Учні записують у зошити тему і план уроку.

Гра «Інформаційний детектив»

Вчитель пропонує картки із написами, на яких написані фейкові та правдиві цитати із статей. Завдання учнів – визначити, де правда, а де – фейк, і пояснити свій вибір.

Зразки для гри

1. Документи за підписом Зеленського не мають законної сили.
2. У Херсоні зафіксовано спалах холери. Огляд близько 100 людей у госпіталі підтвердив поширення хвороби. Серед постраждалих – українські військові.
3. Американське видання The American Conservative написало: «Хоча президент РФ Володимир Путін висловив зацікавленість у переговорах, Адміністрація Байдена пішла на ескалацію бойових дій, дозволивши використовувати американську зброю для ударів по цілях на території Росії».
4. Росія розміщує військову техніку в цивільних районах Криму для стримування українських ударів.
5. Німеччина закликала Китай не продавати Росії товари, які можна використати у війні.
6. Сербія продала для України боєприпасів на 800 млн євро.

Що ви можете сказати про ці цитати?

Чи легко вам вдалось визначити фейкові новини?

Які ознаки фейків ви помітили?

IV. Вивчення нового матеріалу

1. Збройна агресія Російської федерації проти України

Вчитель. Сьогодні ми обговоримо збройну агресію Російської Федерації проти України, що розпочалася у 2014 році і продовжується досі. Це конфлікт, який включає не лише військові дії, але й потужну інформаційну війну, спрямовану на дестабілізацію ситуації в Україні та формування негативного образу нашої країни у світі.

Робота з підручником (пункт 4, с. 269-271).

Обговорення прочитаного:

- 1.Що стало переломним моментом у відносинах Росії та України?
- 2.Які ознаки гібридної війни?
- 3.Що стало початком російської агресії?

Особливості гібридної агресії рф у контексті повномасштабного вторгнення рф.

Вчитель. Гібридна агресія Російської Федерації, що лише набрала обертів після повномасштабного вторгнення 24.02.2022, є комплексною стратегією, що поєднує традиційні військові методи з іншими формами агресії. Окрім безпосередніх бойових дій, РФ активно використовує кібератаки, економічний тиск, дипломатичні маніпуляції та пропаганду для досягнення своїх цілей. Ця форма агресії спрямована на дестабілізацію суспільства, підрив довіри до влади та створення хаосу, що ускладнює організований опір.

Особливої уваги заслуговує інформаційний компонент гібридної війни, який має на меті вплив на громадську думку як в Україні, так і за її межами. Російська пропаганда використовує соціальні мережі, новинні ресурси та інші медіа для поширення дезінформації, створення фальшивих наративів та формування негативного образу України. Важливо розуміти, що гібридна агресія є комплексною загрозою, яка вимагає всебічної та злагодженої протидії на всіх рівнях суспільства.

Питання для обговорення:

- 1.Які методи російської пропаганди ви помічали під час перегляду новинних ресурсів/соціальних мереж?

2. Чи ставали ви жертвою медіаманіпуляцій? Як швидко вам вдалось розпізнати пропаганду?

3. Опишіть, якою, на вашу думку, має бути система інформаційної безпеки українського інформаційного простору на сучасному етапі.

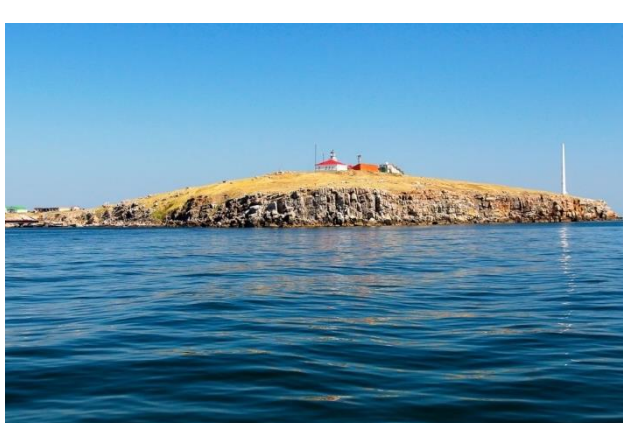
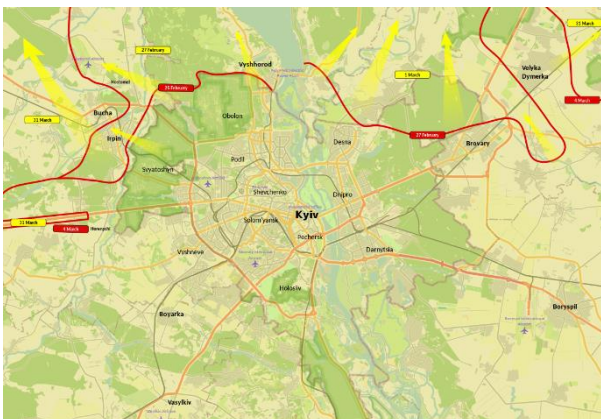
Робота з термінологією:

Дайте визначення термінам «гібридна війна», «фейк», «кібератака», «інформаційна безпека».

Вправа «Відгадай рік»

Вчитель пропонує картки із зображеннями знакових подій повномасштабного вторгнення РФ, а учні мають назвати рік, коли зображене сталося.

Зразки для гри:

Хронологічна задача:

Скільки років минуло від здобуття Україною незалежності до початку російсько-української війни?

Скільки років пройшло між Помаранчевою революцією та початком повномасштабного вторгнення РФ в Україну?

V. Закріплення й систематизація вивченого матеріалу

1. Назвіть основні ознаки гібридної війни.
2. Коли розпочалась російсько-українська війна?
3. Які основні методи російської пропаганди ви можете назвати?
4. Охарактеризуйте сучасний стан інформаційної безпеки України.

VI. Підсумки уроку.

Вчитель. На завершення цього уроку, важливо зазначити, що ми детально розглянули гібридну агресію Російської Федерації проти України та її складові частини: інформаційні атаки, кіберзагрози, дезінформацію та пропаганду. На уроці ви мали можливість розвинути навички критичного мислення, аналізу інформації та розпізнавання маніпуляцій у медіа. Крім того, вам вдалось зрозуміти важливість національної безпеки та свідомої громадянської позиції у сучасному світі, де інформаційні загрози стають все більш актуальними. Впродовж уроку ми поглибили знання про сучасні виклики та шляхи протидії гібридній агресії, що підготує нас до участі у формуванні стійкого та захищеного суспільства.

Оцінювання учнів

VII. Домашнє завдання

Написати есе на тему «Які методи протидії російській пропаганді є найбільш ефективними», опрацювати матеріал підручника (с. 269-278).

ВИСНОВКИ

У процесі дослідження теми війни між Росією та Україною та її інформаційного супроводу вдалось отримати такі результати:

Досліджено, що тема російської інформаційної війни проти України в сучасній історіографії відображає значний прогрес у розумінні міжнародних конфліктів та геополітичних процесів. Важливі зміни у сприйнятті цієї проблеми свідчать про визнання ролі інформаційних технологій у формуванні суспільства і відносин міжнародного співтовариства. Історіографія активно розвивається, що свідчить про зростаючий інтерес до аналізу інформаційних війн як ключового фактору геополітичної стратегії країни. Дослідження впливу інформаційних воєн на суспільство та політичну ситуацію мають важливе значення для розуміння сучасних глобальних викликів. Вивчення цієї теми сприяє розвитку критичного мислення і аналітичних навичок у дослідників та студентів, що покращує якість наукових досліджень у цій сфері.

Вивчено, що тема російської інформаційної війни проти України має бути здійснена шляхом ретельного аналізу різноманітних джерел інформації. Використання інформації з національних та міжнародних ЗМІ дозволило отримати об'єктивне уявлення про події та реакції суспільства на ці інформаційні атаки. Також важливим був аналіз навчальних матеріалів та стандартів освіти, які надали теоретичну основу для розуміння особливостей викладання досліджуваної теми у ЗЗСО. Необхідним було також використання нормативно-правових актів, які регламентують статус та правові рамки інформаційної безпеки та боротьби з дезінформацією. Інтернет-ресурси надали доступ до різноманітних думок експертів та аналітиків з цієї теми, що дозволило зібрати різні погляди на проблему.

Окреслено використання загальнонаукових методів у дослідженні інформаційного супроводу російської агресії проти України забезпечило глибокий та всебічний аналіз цієї проблеми, що дозволило виявити основні

механізми та стратегії інформаційної війни, які використовує Росія, і розібратися у їхніх особливостях та механізмах дії. На основі цього аналізу були розроблені рекомендації щодо ефективної протидії цим загрозам. Важливою частиною дослідження стала ідентифікація ключових пунктів вразливості та можливих сценаріїв реакції на інформаційні атаки.

Проаналізовано, що поняття «інформаційна війна» виникло внаслідок прискореного технологічного розвитку і змін у способах комунікації в суспільстві, що підкреслює значення інформації як ключового засобу впливу на громадян, політичні процеси і міжнародні відносини. Сучасна інформаційна війна включає не лише поширення правдивої або хибної інформації, але й стратегічні маніпуляції з метою формування викривленого світогляду або досягнення політичних цілей. Це поняття набуває особливого значення в умовах сучасних глобальних конфліктів, де використання інформаційних технологій і соціальних мереж може мати значний вплив на суспільство та міжнародні стосунки. Дослідження інформаційної війни стає ключовим для розуміння сучасних загроз безпеці та розвитку стратегій для боротьби з цими загрозами.

Сформовано висновок, що поняття інформаційної війни потребує особливої уваги вчених через зростання доступності інформації у сучасному інформаційному суспільстві. Це явище має як позитивні, так і негативні риси, оскільки може сприяти пропагандистським діям, що потенційно може призвести до конфліктів, зокрема, і збройних. Війни, які поєднують військові дії та інформаційну агресію, є особливо небезпечними, оскільки мають потенціал породжувати руйнівні наслідки: від геноцидів до глобальних конфліктів.

Вивчено, що російська пропаганда як інструмент підбурювання війни і геноциду підкреслює необхідність посилення міжнародного співробітництва у сфері інформаційної безпеки та захисту від дезінформації. Зокрема, важливо розвивати механізми контролю та моніторингу інформаційних потоків, що надходять з медіа, особливо з держав, які використовують пропаганду як засіб

впливу. Проблема поширення пропаганди підкреслює значення медіаосвіти та критичного мислення серед громадян, щоб вони могли відфільтрувати дезінформацію та розпізнавати маніпуляції в інформаційних потоках. Також важливо активізувати роботу міжнародних організацій у сфері інформаційної безпеки та реагування на пропагандистські акції, спрямовані на підбурювання конфліктів та насильства.

Здійснено аналіз інформаційної війни між Російською Федерацією та Україною за період 2014-2022 років, починаючи з Майдану та подальшого розвитку під час АТО, демонструє високий рівень використання інформаційних технологій для досягнення політичних та військових цілей. Пропагандистські кампанії з боку Росії спрямовані на дестабілізацію суспільно-політичної ситуації в Україні, формування негативного уявлення про країну на міжнародному рівні та вплив на громадську думку в обох державах.

Підтверджено, що Україна, продемонструвавши стійкість до російської пропаганди й дезінформації з часів початку конфлікту на сході у 2014 році, уникнула інформаційного хаосу у 2022. Хоча Росія не змогла переконати західні країни та громадян про необхідність вторгнення, її дезінформаційні кампанії стимулювали дискусії та розбуджували контраверсії. Проте підтримка західних країн для України залишається міцною, і російські кампанії не змогли роз'єднати їх. У цій інформаційній війні Україна зберегла свою медіа-різноманітність та свободу дискусії, підкресливши не лише війну та злочини Росії, але й розкривши корупційні схеми власної країни. Тим часом в Росії медіа досі залишається повністю під контролем держави.

Висвітлено образ України в зарубіжних засобах масової інформації під час конфлікту з Росією. Спочатку зарубіжні медіа надавали лаконічні та нейтральні повідомлення про військові дії, проте з часом їхні репортажі стали більш детальними та емпатичними. Підвищена увага іноземних кореспондентів до подій в Україні сприяла формуванню образу країни як держави, що мужньо захищається від агресора. У результаті цього увага до

подій в Україні призвела до збільшення підтримки нашої держави з боку міжнародної спільноти та громадськості, що знайшло вираження у посиленні політичної та економічної допомоги. Висвітлення подій продемонструвало світові волю українського народу до незалежності та свободи, зміцнивши позитивний імідж країни на глобальній арені.

Зроблено висновок, що Україна може ефективно протистояти російським інформаційним впливам через комплексний підхід, що включає активну роботу державних інституцій, громадських організацій та медіа. Важливо, що українські ЗМІ оперативно та об'єктивно інформують громадськість, мінімізуючи розповсюдження дезінформації. Не менш важливою є співпраця з міжнародними партнерами, яка дозволяє розкривати російські пропагандистські схеми на міжнародному рівні. Крім цього, інформаційні кампанії, спрямовані на підвищення медіаграмотності населення, допомагають зменшити вплив фейкових новин. Активне використання соціальних мереж дозволяє ефективно поширювати правдиву інформацію та мобілізувати суспільство. За допомогою цих заходів Україна може суттєво зменшити вплив російської пропаганди та підвищити свою інформаційну безпеку.

Вивчено, що для формування методики вивчення інформаційної війни Росії проти України у шкільному курсі історії важливо використовувати різноманітні методики, що сприяють глибшому зрозумінню учнями цього явища. Наприклад, дебати та дискусії допомагають у формуванні аргументованих позицій та розвивають навички висловлювання своїх думок. Проектна діяльність та використання кейс-стаді розвивають аналітичні навички та здатність приймати рішення в умовах несподіваних ситуацій. Також важливим елементом є створення в класі атмосфери відкритості для обговорення цієї теми та сприяння взаємному навчанню між учнями, що сприяє формуванню толерантного та критичного ставлення до інформації та дозволяє учням більш об'єктивно оцінювати інформаційні джерела та розуміти важливість критичного мислення в сучасному світі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Адамов Р. Кейс-метод як спосіб активізації словникової роботи в учнів з інтелектуальними порушеннями на уроках історії. *Inclusion and Diversity*. 2024. Вип. 3. С. 5–9. URL: <https://journals.spu.sumy.ua/index.php/inclusion/article/view/199/183> (дата звернення: 15.05.2024)
2. Анатомія російсько-українського конфлікту (2014–2022 рр.) в епоху гібридних війн. Національна бібліотека України імені В.І. Вернадського. URL: <http://www.nbuv.gov.ua/node/5937> (дата звернення: 05.05.2024)
3. Бондар І. Проектна діяльність учнів на уроках історії відповідно концепції Нової української школи. *Теорія та методика навчання суспільних дисциплін*. 2023. Вип. 11. С. 24–27. URL: <https://library.sspu.edu.ua/wp-content/uploads/2023/11/%E2%84%96-11-2023-np-zhurnal-tmns.pdf#page=25> (дата звернення: 20.05.2024)
4. Венцова Н.О. Вивчення історичних постатей на уроках історії України в 7 класі. Харків: Вид. група «Основа», 2010. 127 с.
5. Власов В. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класів закладів загальної середньої освіти. 2019. 256 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1260-istoriya-ukrainy-11-klas-vlasov.html> (дата звернення: 15.06.2024)
6. Ворончук С. Образ України у ЗМІ Франції. *Вісник Львівського університету*. Серія Журналістика. 2019. Вип. 46. С. 364–370. URL: <https://journ.lnu.edu.ua/wp-content/uploads/2019/05/Visnyk-46-sayt.pdf#page=364> (дата звернення: 01.06.2024)
7. Гай-Нижник П. П. Агресія Росії проти України: історичні передумови та сучасні виклики : монографія / керівник проекту, упоряд. і наук. ред. Залізняк Л.Л.. Київ : «МП Леся», 2016. 586 с.

8. Горун О. Протидія ворожій медіа-пропаганді в умовах правового режиму військового стану в Україні. *Інформація і право*. 2023. № 1 (44). С. 116–128. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/287772> (дата звернення: 19.05.2024)
9. Денисюк С. Г., Корнієнко В. О. Імідж України у внутрішньо і геополітичних контекстах сучасності. Житомир-Київ-Краків: ФОП Євенюк О. О., 2014. Вип. 4. С. 93-100. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Spur_2014_4_13. (дата звернення: 10.04.2022)
10. Єгорова А. Креативні сили України: ще один фланг інформаційної війни проти російських загарбників. *Детектор. Медіа*. 15 березня 2022. URL: <https://cs.detector.media/community/texts/184773/2022-03-15-kreatyvni-syly-ukrainy-shche-odyn-flang-informatsiynoi-viyny-proty-rosiyskykh-zagarbnykiv/> (дата звернення: 18.06.2024)
11. Єреміца В. Інформаційна війна Кремля від початку окупації Криму. Рекомендації для протидії. Радіо «Свобода». URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/28394020.html> (дата звернення: 29.04.2023).
12. Золотар О. Інформаційна безпека людини: теорія і практика. Київ : ТОВ «Вид. дім «АртЕк», 2018. 446 с.
13. Золотухін Д. Ю. Біла книга спеціальних інформаційних операцій проти України 2014-2018. Київ, 2018. 384 с. URL: https://mip.gov.ua/files/pdf/white_book_2018_mip.pdf (дата звернення: 11.04.2022).
14. Іванов В., Волошенюк О. Медіаосвіта та медіаграмотність: короткий огляд. 2012. 58 с. URL: <https://www.aup.com.ua/uploads/oglad-web.pdf> (дата звернення: 10.06.2024)
15. Іжупова І. М. Лібікі «Що таке інформаційна війна?». Київ : Військо України, 2014. 68 с.
16. Ілюк К. Інформаційна війна – це не тільки фейки. *Детектор Медіа*. 31 березня 2021. URL: <https://ms.detector.media/propaganda-ta->

vplyvi/post/29264/2022-03-31-informatsiy-na-viyna-tse-ne-tilky-feyky/ (дата звернення: 15.04.2022).

17. Історія України. Всесвітня історія. 6–11 класи: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 106 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-5-9-klas/2022/08/15/Navchalna.programa.2022.WH.HU.6-11.pdf> (дата звернення: 10.06.2024)

18. Історія: Україна і світ. 10-11 класи: навчальна програма для закладів загальної середньої освіти. 2022. 64 с. URL: <https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/programy-10-11-klas/2022/08/15/Istoriya-Ukrayina.i.svit-Intehrovanyy.kurs.30.09.2022.pdf> (дата звернення: 08.06.2024)

19. Калакура Я.С., Рафальський О.О., Юрій М.Ю. Ментальний вимір української цивілізації. Київ: Генеза, 2017. 560 с.

20. Калініченко Б. Інформаційна війна: чинники ескалації і засоби протидії. Київ : Нац. пед. ун-т ім. М. П. Драгоман., 2020. 294 с.

21. Копан О.В., Мельник В.І. Інформаційно-психологічна війна як засіб маніпулювання людською свідомістю. *Інформація і право*. 2016. № 2. С. 92-98. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Infpr_2016_2_12. (дата звернення: 07.04.2022).

22. Корсунський С. Інформаційна складова війни: як Росія намагається послабити підтримку Заходу. Радіо «Свобода». 20 квітня 2022. URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/informatsiy-na-viyna-rosiyskyy-vplyv/31811302.html> (дата звернення: 28 квітня 2023).

23. Курбан О. В. Інформаційне супроводження російської гібридної агресії в Донбасі (2014-2016). *Бібліотекознавство. Документознавство. Інформологія*. 2017. № 2. С. 66-73. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/bdi_2017_2_11 (дата звернення: 10.04.2022)

24. Куцька О. М. Агітація, пропаганда, інформаційно-психологічна війна: історія виникнення термінів, їх значення та взаємозв'язок. *Наукові записки*: Серія «Історія». 2017. № 1. С. 3–10.
25. Литвиненко О. Інформація і безпека. *Нова політика*. 1998. № 1. С. 47–49.
26. Лозовий В. Діяльність організацій громадянського суспільства України у протидії російській дезінформації та пропаганді у період повномасштабної війни 2022-2023 рр. *Актуальні питання в сучасній науці*. 2023. № 11 (17). С. 366–376. URL: <http://perspectives.pp.ua/index.php/sn/article/download/7318/7359> (дата звернення: 05.04.2024).
27. Магда Є.В. Виклики гібридної війни: інформаційний вимір. *Наукові записки Інституту законодавства Верховної Ради України*. 2014. № 5. С. 138–142.
28. Мистецтво перемагати: уроки Сунь-цзи для України. URL: <https://lvbs.com.ua/knowledge/uk/news/685> (дата звернення: 05.04.2022).
29. Мудрий М., Аркуша О. Історія: Україна і світ: (інтегрований курс, рівень стандарту): підручник для 11 класу закладів загальної середньої освіти. 2019. 304 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1265-storya-ukrayina-svt-mudriy-arkusha-11-klas.html> (дата звернення: 05.06.2024).
30. Муляр О., Василенко Н. Використання дискусійних методів на уроках історії як спосіб виховання толерантності учнів. *Педагогічний дискурс*. 2014. Вип. 16. С. 124–128. URL: <https://ojs.kgpa.km.ua/index.php/peddiscourse/article/view/378/337> (дата звернення: 17.05.2024).
31. Нерсесян Г. Медіаграмотність молоді – запорука протидії інформаційній агресії. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 6. С. 56–60. URL: http://www.investplan.com.ua/pdf/6_2018/14.pdf (дата звернення: 05.05.2024).

32. Ожеван М., Шевченко О. Українська дипломатична енциклопедія: У 2-х т. Київ : Знання України, 2004. 760 с.
33. Онищук М. Війна в Україні крізь призму зарубіжних ЗМІ. *Вісник Книжкової палати*. 2022. № 3. С. 15–19. URL: <http://visnyk.ukrbook.net/article/view/261754> (дата звернення: 18.05.2024).
34. Орлова В. Окупанти завезли на Запорізьку АЕС журналістів-пропагандистів для зйомки фейкового відео. *УНІАН*. 7 березня 2022. URL: <https://www.unian.ua/world/dzhonson-normalizaciya-vidnosin-z-rf-za-modellyu-2014-roku-vzhe-nemozhлива-novini-svitu-11733502.html> (дата звернення: 28.04.2023).
35. Павленко Т. А. Дезінформація: поняття, ознаки, перспективи протидії. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2022. № 7. С. 337–339.
36. Панченко О. Інституційне забезпечення процесів протидії російській інформаційній експансії та пропаганді в сучасному світі. *Інформація і право*. 2021. № 3 (38). С. 28–34. URL: <http://il.ippi.org.ua/article/view/243797> (дата звернення: 19.05.2024)
37. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 20 серпня 2021 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/473/2021#n11> (дата звернення: 19.06.2024)
37
38. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 29 грудня 2012 року «Про Стратегічний оборонний бюлетень України» (втратив чинність). Офіційний вебпортал парламенту України. URL: <https://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/771/2012/paran16#n16> (дата звернення: 18.03.2024)
39. Про рішення Ради національної безпеки і оборони України від 30 грудня 2021 року «Про Стратегію забезпечення державної безпеки». URL: <https://www.president.gov.ua/documents/562022-41377> (дата звернення: 13.05.2024)

40. Саєнко В. Не довіряти і перевіряти: Зеленський розповів, як перемогти в інформаційній війні з Росією. *УНІАН*. 22 січня 2024. URL: <https://www.unian.ua/war/zelenskiy-rozповiv-yak-peremogti-v-informaciyniy-viyni-z-rosiyeyu-12519825.html> (дата звернення: 12.05.2024)

41. Сасин Г. В. Інформаційна війна: сутність, засоби реалізації, результати та можливості протидії (на прикладі російської експансії в український простір). *Грані*. 2015. № 3. С. 18-23. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_3_5 (дата звернення: 01.04.2022).

42. Скібчик С. Окупація Криму як приклад успішної інформаційної війни. *Art-медіа Полісся*. 2014. URL: <http://polissya.net/politukym/tochka-zory/1622-okupacia-krumu-jak-pruklad-yspishnoi-informacijnoi-vijnu.html> (дата звернення: 29.04.2023).

43. Сорочинська Н., Гісем О. Історія України (рівень стандарту): підручник для 11 класів закладів загальної середньої освіти. 2019. 240 с. URL: <https://pidruchnyk.com.ua/1262-istoriya-ukrainy-11-klas-sorochinska.html> (дата звернення: 19.06.2024)

44. Федорчук А. Російська агресія проти України в іноземних ресурсах мережі: моніторинг інформаційного простору. *Інформація, комунікація та управління знаннями в глобалізованому світі* : зб. матеріалів Шостої міжнар. наук. конф., м. Київ, 18–20 травня 2023 р. / упоряд. З. М. Свєрдлик, М. М. Цілина. Київ, 2023. С. 299–301. URL: https://odnb.odessa.ua/img/novini_2023/4109/lugovcev2023.pdf#page=299 (дата звернення: 21.06.2024)

45. Худолій А. О. Інформаційна війна 2014–2022 рр. Острого : Вид-во НаУОА, 2022. 208 с.

46. Центр протидії дезінформації при РНБО. «Яка мета головних кремлівських ІПСО у війні проти України». 25 лютого 2023. URL: <https://cpd.gov.ua/main/yaka-meta-golovnyh-kremlivskyh-ipso-u-vijni-proty-ukrayiny/> (дата звернення: 28 квітня 2023).

47. Шишкіна Є.К., Носирєв О.О. Методологія наукових досліджень: навч. посіб. Х.: Вид-во «Діса плюс», 2014. 200 с. URL: <https://repository.kpi.kharkov.ua/server/api/core/bitstreams/492556a5-18fd-4ec4-8c5e-167c653338a6/content> (дата звернення: 19.04.2024)
48. Шумка А. В., Черник П. П. Теоретичні аспекти інформаційних війн та національна безпека. *Грані*. 2015. №9. С. 10–16. URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Grani_2015_9_4 (дата звернення: 10.04.2022).
49. Яковчук В., Малець Б., Борзов Ю. Інформаційні війни в сучасному світі. *Інформаційна безпека та інформаційні технології*: збірник тез доповідей IV Всеукраїнської науково-практичної конференції молодих учених, студентів і курсантів, м. Львів. 2020. С. 75–78. URL: <http://edu-mns.org.ua/img/ibit.pdf> (дата звернення: 17.04.2022).
50. Bild. Putin's shadow government for Donbass exposed. March 29, 2016. URL: <http://m.bild.de/politik/ausland/ukrainekonflikt/donbass-shadow-government-45102202.bildMobile.html> (дата звернення: 20.04.2023).
51. Face à la menace russe, le président ukrainien Zelensky appelle l'Europe à l'aide. *Le Figaro*. April 15, 2021. URL: <https://www.lefigaro.fr/international/face-a-la-menace-russe-zelensky-le-president-ukrainien-appelle-l-europe-a-l-aide-20210415> (дата звернення: 13.06.2024)
52. Financial Times. URL: <https://www.ft.com/> (дата звернення: 15.06.2024)
53. From comedian to wartime leader: How President Zelensky is helping Ukraine win the information war. *ABC News*. April 30, 2022. URL: <https://abcnews.go.com/International/comedian-wartime-leader-zelensky-helping-ukraine-win-information/story?id=84340282> (дата звернення: 13.06.2024)
54. Outmatched in military might, Ukraine excels in the information war. *The Washington Post*. URL: <https://www.washingtonpost.com/national-security/2022/03/16/ukraine-zelensky-information> (дата звернення: 12.05.2023).
55. Ucranianas en el frente exterior. *La Vanguardia*. March 8, 2023. URL: <https://www.lavanguardia.com/internacional/20230308/8807982/ucrania-mujeres->

[dia-internacional-mujer-frente-militar-ucranianas.html](#)

(дата звернення:

19.06.2024)

ДОДАТКИ

Додаток А

Інформаційні фейки рф в українському медійному просторі

О газете Подписка Форум Фото Видео Текстовая версия Ленты Контакты Реклама Вход Регистрация

Крымская ПРАВДА АРХИВ НОМЕРОВ

Поиск расширенный поиск

Политика Экономика Общество Туризм Спорт Культура Здоровье История Происшествия Другое

МВД: Булатов подозревается в организации массовых беспорядков 2 февраля 15:36

21 Января 2014 | 10:14 | Общество

ВЛАСТЬ! С ФАШИСТАМИ И БАНДИТАМИ НЕ ДОГОВАРИВАЮТСЯ. ОГОНЬ НА ПОРАЖЕНИЕ!

В минувшее воскресенье, в день, когда большинство православных людей отмечало один из величайших праздников - Крещение Господне, в Киеве разыгралось иное действо, отнюдь не христианское. Провокаторы с майдана, решив отпраздновать по-своему, тоже устроили «крещение». Боевое. Отправившись в правительственный квартал, они устроили драку с правоохранителями на улице Грушевского. В ход шли палки, арматура и зажигательные смеси. В ходе беспорядков было сожжено несколько автобусов. По разным оценкам, в ходе столкновения пострадало от 100 до 200 человек. «Не пора ли раз и навсегда разогнать толпу ошалевших майдановцев?» - этот вопрос мы задали симферопольцам.

Катерина, менеджер

- Их надо было разогнать ещё давным-давно. Вы же видите, что творится. Они ведь там безумные все на этом майдане. Я смотрю новости по телевизору, и мне становится страшно. Страшно смотреть в эти безумные лица так называемых мирных демонстрантов, которые поджигают автобусы и кидают «коктейли Молотова». Мне страшно от того, что я не могу понять, почему, чего ради эти люди стоят на площади и разрушают город. Всё это похоже на бредовый сон, видя который очень хочется проснуться. Я считаю, надо было разогнать водомётами эту толпу ещё давно. Надо разогнать их любыми доступными способами, по-хорошему они никогда не уйдут. Они понимают только язык силы. Надо показать им эту силу, и они убегут, поджав хвосты.

Виктор, водитель

- Этот беспредел надо прекратить и навести порядок в стране. Что это такое? Где это видано, чтобы какие-то молодчики избивали милицию! Гнать их надо, гнать. Подождать, пока морозы ударят, и из водомётиков их полить. Остудить, так сказать. Вмиг рассосутся. Вчера по новостям смотрел. Это ж психи натуральные. Откуда они вылезли, не знаю, но надо загнать их обратно. Взять травматическое оружие и открыть огонь на поражение.

Руслан, студент юридического факультета

- Где это видано, чтоб «мирные» граждане избивали блюстителей порядка! Если вы посмотрите на цивилизованные страны, то увидите, что там подобного беспредела просто не возникло бы. Там при малейшей угрозе нарушения целостности страны, при угрозе её благополучию митинги и манифестации разгоняются в два счёта, в первые же дни. Там действуют решительно, и у людей сразу отпадает желание устраивать беспорядки. А у нас в стране беспределщикам позволено всё: кидать камнями в милицию, избивать правоохранителей арматурой, захватывать здания и поджигать автомобили. Конечно, теперь «майдануть» тяжело остановить. Они почувствовали вкус безнаказанности. С ними надо бороться максимально жёстко.

Светлана Ивановна, пенсионерка

- Люди, которые мелькают на экране телевизоров, - не мирные граждане. Это настоящие боевики, которые жгут машины и рушат памятники. Они рассказывают про европейские ценности и демократию, но при этом ведут себя, как настоящие варвары. Этот проилов надо остановить, пресечь на корню. Властям уже пора вмешаться. Я сегодня посмотрела новости и была в шоке. Вы посмотрите, как они избивают солдат-срочников, которые на улице Грушевского стояли. Они же тоже чьи-то дети.

Валентина Викторовна

СВЕЖИЕ НОВОСТИ

- 18:46 МВД: Булатов подозревается в организации массовых беспорядков
- 18:40 В Краснопереклоке у ветеранов воровали награды
- 18:28 В Крыму обсудили качество и перспективы экскурсионных услуг
- 17:02 Прокуратура расследует засорение 11,5 га около аэропорта «Симферополь»
- 16:55 В Крыму остаются обесточенными 127 населенных пунктов
- 16:18 «Таврия» проиграла российскому «Химки»
- 16:11 В Керчи поймали юную сутенершу

▲ ВВЕРХ ▼ ВНИЗ

СВЕЖИЙ НОМЕР №17 (25800)

Крымская ПРАВДА

Полуостров - в ледяном покое

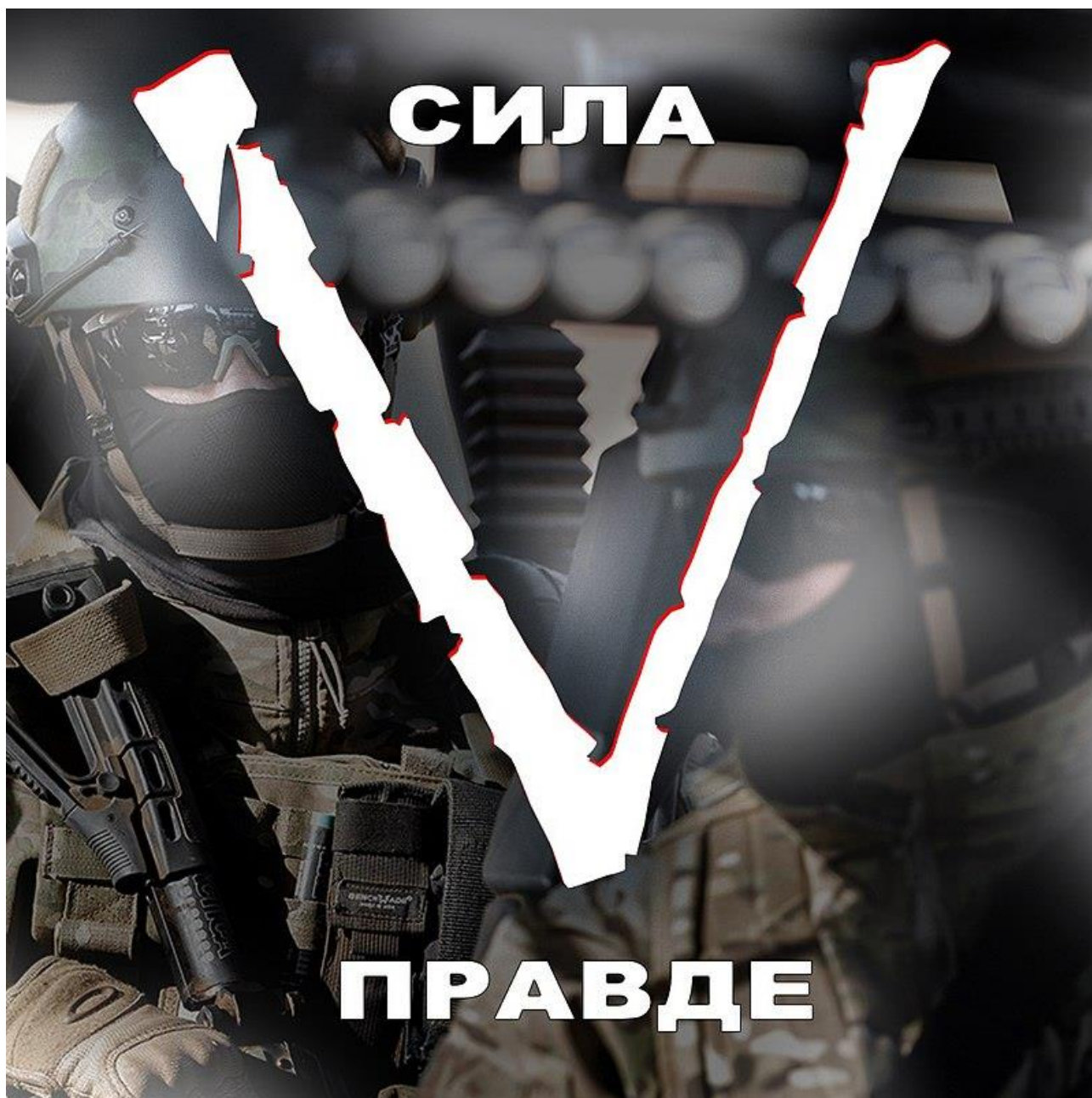
Валентина Викторовна: Россия должна иметь более жесткие законы

23

Джерело : <https://detector.media/regionalna-presaonline/article/164493/2014-02-01-krymski-media-tavruyut-oranzhevyy-perevorot-y-banderovskuyu-nechyst/>

Додаток Б

Російський плакат на підтримку її агресії з маркуванням морської піхоти

Джерело :

<https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%94%D0%B5%D0%B7%D1%96%D0%BD%D1%84%>

Додаток В

StopFake (укр. *СтонФейк*) – волонтерський інтернет-проект, створений для викриття неправдивої інформації про Україну та інші держави

Джерело : <https://uk.wikipedia.org/wiki/StopFake>

Додаток Д

Акція протесту проти заходу «Двіж», проведеного у Празі 3-ю окремою штурмовою бригадою ЗСУ, 1 серпня

Джерело : <https://www.radiosvoboda.org/a/information-war-russia-propaganda-disinformation/33098545.html>

Топ абсурдних фейків та дезінформації росіян за час великої війни

Джерело : Слово і діло. 2023. 12 травня.

<https://www.slovoidilo.ua/2023/05/12/infografika/bezpeka/top-absurdnyx-rosijskix-fejkiv-pro-ukrayinu-chas-povnomasshtabnoyi-vijny>

Додаток Е

Джерело: <https://journ.lnu.edu.ua/news/mediahramotnist-pid-chas-viyny>. Основні етапи формування медіаграмотності населення в умовах війни

